

fr! tanke

#4 • 2013

MEGLEMSMAGASIN FOR HUMAN-ETISK FORBUND

Tema

**LIVSSYNSPOLITIKK
HANDLER OM HVORDAN
VI SKAL GREIE Å LEVE
SAMMEN
I DET FLERKULTURELLE
SAMFUNNET. KAN DET
TENKES NOE MER
FUNDAMENTALT?
SIDE 40**

Fri tanke redigeres etter
redaktørplakaten.

Redaksjonelt stoff i Fri tanke står
ikke nødvendigvis for Human-
Etisk Forbunds regning.

Kontakt

Tlf: 23 15 60 20
Fax: 23 15 60 21

Epost:

fri.tanke@human.no
fritanke.no

Ansvarlig redaktor

Kirsti Bergh
kirsti.bergh@human.no

Journalist

Even Gran
even.gran@human.no

Design & produksjon

Dinamo Magazine
magazine@dinamo.no

Repro

Dinamo

Trykk

Kroonpress AS

Opplag

64 000

Coverfoto

Dinamo Magazine

Stofffrister 2014

Nr 1-2014: 15. januar
Nr 2-2014: 5. mai
Nr 3-2014: 1. august
Nr 4-2014: 25. oktober

Fri tanke gikk i trykken
15. november

Fagpressen

I magasinet Fri tanke har artikler referansenummer. Tast dette
nummeret inn i søkefunksjonen på **Fritanke.no** – så får du opp saken.

Nå er det snart jul igjen – Fri tanke ønsker sine lesere en
riktig fredelig jul og et godt nytt år!

01

Stor ståhei for lite kors

NYHETSOPPLESEREN i Sørlands-sendinga på NRK ble bedt om ikke å bruke kors Smykke etter at noen hadde klaget. NRKs regler om nyhetsankers nøytralitet er forståelig, selv om det kan argumenteres for at de ikke hadde trengt å være så rigide. Poenget må vel likevel være at reglene gjelder alle.

Men «korsnekten» sjokkerte, og på Facebook fikk siden «Ja til å bære korset når og hvor jeg vil» raskt over 100 000 likes. I skrivende stund har 121 523 likt siden (nær fire ganger så mange som siden mot endringene i RLE-faget). NRKs regler ble av mange tolket som nok et ledd i avkristningen av Norge og tilpasning til kravstore muslimer, men også snikete humanetikere. Kommentarene var fulle av kristen-sjåvinistiske, fremmedfiendtlige og særlig muslimhetsende innhold.

Det som kunne vært en interessant diskusjon om bruk av religiøse tilhørighets-symbol ble redusert til et høylytt forsvar for den påstått truede kristen-norske nasjonen.

ER DETTE EN ryggmargsrefleks fra folk som opplever det som truende at samfunnet blir mer pluralistisk og som i tillegg blander det norske sammen med det kristne? Når kristendommen i den liberale ånd nå må tre litt tilbake, til fordel for ren sekularisering noen steder og livssynspluralisme andre steder, oppfattes det som et angrep på det

01 «Korsnekt på TV» ble plutselig til et spørsmål om avkristning av landet.

norske. Skillelinjene mellom det å være kristen og å gå med kristne symboler, og det å være norsk, blir utvisket. Kulturkristen er lik norsk, og biskop Laila Riksaasen Dahl kan uten å skjemmes i samme åndedrag stille det retoriske spørsmålet «Hva da med flagget. Skal vi ha et kors i flagget?».

SEKULÆRE HUMANISTER må erkjenne at en del ting faktisk har gått fra å være religiøst kristent til å bli del av den allmenne kultur-arven, men det er lang vei derfra til det kors-toget som nå marsjeres opp.

Dette viser hvor viktig den livssynspolitiske innsatsen til Human-Etisk Forbund er. Og hvor viktig det er at norsk identitet ikke blir redusert til en tilslutning til kristendom eller kristne symboler, men til det mangfoldet som finnes i Norge og til de verdiene vi skal feire i Grunnlovsjubileet: nemlig frihet, demokrati og menneskerettigheter. ♦

T Kirsti Bergh, redaktør av Fri tanke

Les på Fritanke.no

– Biskopen hisset opp debatten

Generalsekretær i HEF, Kristin Mile, om kors-debatten. [9257]

Er korset i flagget kristent eller ikke?

Vi har argumentasjonen til Fredrik Meltzer, det norske flaggets far. [6963].

Følg med på Fritanke.no

Der publiserer vi
jevnlig saker om livssyn,
livssynspolitikk og mye
annet.

6 Kalender
Ting vi husker fra månedene som har gått, og ting som skal skje i månedene som kommer.

8 3 Medlemmer
Vi stiller tre medlemmer på Human-Etisk Forbunds landskonferanse to spørsmål.

1 Aktuelt

10 Notiser

12 Omkamp om religionsfaget
RLE-faget skal etter regjeringsavtalen mellom Høyre, FrP, Venstre og KrF på ny bli svært kristendomsdominert. Hva tenker RLE-læreren om endringene i faget? Vi besøkte en RLE-time på Ås ungdomsskole.

18 Bilder fra verden
«Secular Europe Campaign» er en årlig markering mot religiøse privilegier og for sekularisme.

20 Moralen kom først
«Uten Gud, ingen moral» stemmer ikke. Frans de Waals primatforskning bekrefter Charles Darwins ideer.

2 Forbundet

26 Generalsekretærens spalte
«Det er ingen menneskerett å være fastlege.» Generalsekretær Kristin Mile skriver om legers reservasjonsrett.

27 Notiser

29 Hovedstyremedlemmet
Terese Svenke vil at Human-Etisk Forbund aktivt skal vise hvilke verdier som er viktige.

30 Humanistisk uke
Glimt fra Humanistisk uke over hele landet.

32 De frivillige: Haugalandet lokallag
Det å være lokallag innebærer mer enn bare å arrangere seremonier.

38 Humanistisk Ungdoms spalte
Heller ikke i år får Humanistisk Ungdoms leder, Anders Garbom Backe, oppfylt sitt juleønske om at det skal bli slutt på skolegudstjenester.

3 Tema

40 Human-Etisk Forbund har drevet med livssynspolitikk nesten helt siden starten. I dag handler livssynspolitikk om hvordan vi skal greie å leve sammen i det flerkulturelle samfunnet. Kan det tenkes noe mer fundamentalt?

4 Meninger

52 Kronikk
Tidligere forstander i Det Mosaiske Trossamfund, Anne Sender, skriver at Human-Etisk Forbund har vært viktig i etableringen av den norske livssynsdialogen.

56 Portrettet
Tom Hedalen er Human-Etisk Forbunds nye leder. Han er først og fremst opptatt av å styrke organisasjonsarbeidet, men også klar på at han ønsker en mer religionskritisk linje.

64 Menneskerettigheter
Hvorfor er det egentlig så vanskelig for FN å bli enig om å gjøre noe med tragedien i Syria?

67 Bokanmeldelser
Dialog, terror og placebodefekter.

68 Human etikk
Eksistensialismen kan hjelpe oss til å ta inn over oss at livet er kort og døden uunngåelig.

72 Info fra Human-Etisk Forbund
Annonseringer, kontaktinfo for organisasjonen, medlemsinfo m.m.

SEPTEMBER

12

«Gi plass til tanken»

Human-Etisk Forbund lanserte kampanjen «Gi plass til tanken» – der hovedsaken var en serie radioprogrammer under ledelse av Gunn Hild Lem. Hun samtale om eksistensen med blant annet humanistprisvinner Dag O. Hessen, musiker Thomas Dybdahl, politiker Tonje Brenna, skuespiller, forfatter og enke Grete Randsborg Jensen. Radioprogrammene ligger der fortsatt – last ned podcast fra eller gå inn og lytt på human.no/radio

16

Humanistisk uke – avspark

To uker med en rekke arrangementer over hele landet: nesten hvor du var disse to ukene kunne du risikere å støte på en «HEF'er» på stand. I tillegg var det filosofikafeer, debattmøter, temamøter, bokkafeer og rollespill – blant annet! I Bergen arrangerte Human-Etisk Forbund rollespillet «Opp av asken», der deltakerne fikk prøve seg som overlevende i tiden etter en katastrofe har lagt jorden ganske øde. Les på Fritanke.no [9217]

26

Sinte hvite antifeminister

Humanist forlags *Sinte hvite menn* ble lansert på Litteraturhuset. Forfatter Audhild Skoglund har skrevet om soloterroristene og fokuserer i boka på det anti-feministiske aspektet: – De opplever seg selv som redningsmenn som skal ordne opp i noe de mener er galt – for eksempel feminisering av samfunnet – og får bekreftelse på sine ideer i ulike nettfora. De har storhetstanker om seg selv og mener at de har rett til mer enn livet har gitt dem. [9220]

OKTOBER

1

Opprop mot KRLE

Nei, det var ikke 1. april: KrF fikk gjennomslag for at RLE- faget skal hete «KRLE-faget» og kristendomsandelen skal økes til minst 55 prosent. Det provoserte Magnus Meyer Hustveit [23], som startet et opprop mot KRLE. I skrivende stund har 18 471 skrevet under, mens 32 718 har likt Facebook-siden med samme navn. Signer her oppnop.net/nei_til_krle

9

– Meisterleg skrevel!

Humanist forlag lanserte *Placebodefekten*, og forskningsjournalist og forfatter Erik Tunstad intervjuet bokdebutant Gunnar Tjomlid. – Siste skeptikarbok eg leste må ha vore *Trick or Treatment*, *Bad Pharma* eller liknande, og eg lurte «treng me egentleg fleire debunk-bøkar no?», sa Tunstad. Men så leste han *Placebo-effekten* og vart forelska i boka. Boka har og fått gode kritikkar fleire stader. [9232]

20

Het omskjæringsdebatt

– Javisst er det et religiøst påbud, men hvis det hadde vært skadelig ville vi ha sluttet med det. Men det gjør vi ikke fordi det har betydelige fordeler. Det er ikke horder av jødiske menn som klager på at de ble omskåret som barn. Da ville tradisjonen ha dødd ut av seg selv, sa Ervin Kohn fra Det Mosaiske Trossamfund under debatten om omskjæring på Landskonferansen. Hva sa humanetikerne? Les på Fritanke.no [9241]

NOVEMBER

3

Lysfestivalen Diwali

Denne dagen innledet årets hinduistiske lysfestival, som varer i fem dager. Tenningen av lys markerer det godes seier over det onde. Festivalen er offisielle helligdager blant annet i India, Sri Lanka, Nepal og Malaysia. Britenes statsminister David Cameron markerte Diwali i et hindutempel i London 4. november. Kanskje Erna besøker hindutempelet på Ammerud neste år?

14

81718 medlemmer

Dette er antall medlemmer i Human-Etisk Forbund rett før Fri tanke går i trykken. Det utgjør en nettoøkning på 979 nye medlemmer siden nyttår.

27

Hannukah

Jøder verden over innledet sin åtte dager lange lysfestival, Hannukah. Det er både en feiring av seieren over de gudløse grekerne i det andre århundret før vår tidsregning og av mirakelet med oljen som brant i åtte dager og netter. Høytiden feires med gaver til barna, familiære sammenkomster, tenning av den niarmede Menorah-lysestaken, spesiell mat og fokus på veldedighet.

DESEMBER

10

Menneskerettighetsdagen

FNs menneskerettighetsdag er markert over hele verden – og kanskje er dette dagen Human-Etisk Forbund burde foreslå som ny offentlig helligdag? Det var på denne datoen i 1948 at FNs generalforsamling vedtok og proklamerte Verdenserklæringen om menneskerettighetene. På denne dagen – som i tillegg er årsdagen for Alfred Nobels død – deles også Nobels fredspris ut. I år er det Organisasjonen for forbud mot kjemiske våpen (OPCW) som mottar prisen.

12

Edvard Munch 150 år

Norges mest berømte kunstner ville fylt 150 år på tampen av jubileumsåret. I mange år ble maleriet «Solen» brukt som illustrasjon på navnetavler i forbindelse med Humanistisk navnefest. Originalen henger i Universitetets aula i Oslo.

23

Happy Human Light!

Kanskje ikke så nødvendig i Norge, men amerikanske humanister, agnostikere og ateister har tatt initiativet til en ren sekulær høytid, kalt HumanLight – hvor det er de menneskelige lyspunkt som feires! Dagen er blitt feiret stadig flere steder, først og fremst i USA, siden starten i 2001. Det tenner tre lys – for fornuft, medfølelse og håp. Motivasjonen bak dagen er ønsket om å feire – og vise fram – de humanistiske ideene og idealene og samtidig få utbytte av vinterfestivaltiden. Les mer på humanlight.org.

JANUAR

9

Simone De Beavoir 106 år

Simone De Beavoir (f. 1908) skrev ikke bare det klassiske feministverket *Det annet kjønn*, hun var også en betydelig eksistensialist. Hør filosofiprofessor Tove Pettersen gi en innføring i De Beavoirs ateistiske eksistensialisme. Lytt på radio: human.no/radio/

14

200 år siden Kielfreden

Norge skulle overdras fra Danmark til Sverige. Som vi vet ønsket danske prins Christian Frederik det annerledes.

24

Vitenskap og humanisme

Hva er – og bør være – forholdet mellom humanisme og vitenskap? Det er tema for Humanistisk Ungdom livssynsseminar denne helgen. Se humanistiskungdom.no for mer info og påmelding.

27

Minnedag for ofrene for Holocaust

Den internasjonale dagen til minne om alle ofrene for Holocaust. Ikke glemme, og ikke gjenta.

29

Pro & Contra – religionskritikk

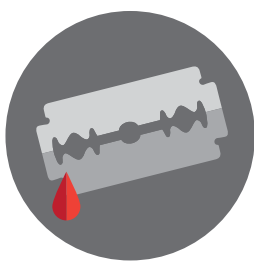
Åpent møte om religionskritikk og lansering av den nye boka i Humanist forlags «Pro&contra»-serie; bokserien som gir deg argumenter for og imot aktuelle spørsmål. Boka om religionskritikk er skrevet av Gunn Hild Lem. Møtet representerer også starten på Oslo og Akershus fylkeslags åpne temamøter denne våren, se oversikt på human.no/oslo eller human.no/akershus.

FEBRUAR

6

Nulltoleranse mot kjønnslemlestelse

Den internasjonale dagen for nulltoleranse mot kvinnelig kjønnslemlestelse. Ifølge FN lever 140 millioner jenter og kvinner med skader etter kjønnslemlestelse. I Afrika er 92 millioner jenter fra 10 år og oppover rammet. Human-Etisk Forbund arbeidet i sin tid aktivt for å få innført lovforbud mot kvinnelig omskjæring i Norge.

12

Darwin-dagen

I 2013 tok Åse Kleveland, Human-Etisk Forbund og Universitetet i Oslo grep og laget en festaften viet Darwin og musikk. Det ble en suksess. Nå kommer en ny anledning til å feire menneskelighet, fornuft og vitenskap.

14

25 år siden fatwaen mot Rushdie

I 1989 utstedte lederen for det iranske presteregimet, Ayatollah Khomeini, en fatwa mot forfatteren Salman Rushdie for romanen *Sataniske vers*. Muslimer verden over ble oppfordret til å drepe Rushdie, og hendelsen satte for alvor islam og blasfemi på dagsorden.

16

200 år siden Notabelmøtet

I 1814 inviterte den danske prins Christian Frederik til Stormannsmøtet på Eidsvoll. Her det ble bestemt å kalle inn til en riks-forsamling som skulle gi Norge en konstitusjon. Og dermed begynte ballen å rulle.

Vi stiller tre medlemmer to spørsmål

1) Hvorfor er du medlem i Human-Etisk Forbund?

2) Hvilke livssynspolitiske saker er viktige for Human-Etisk Forbund framover?

BERIT HOVLAND
Flora i Sogn og Fjordane

1) Fordi det er den organisasjonen som gir meg mulighet til å diskutere og få faktagrunnlag i ulike livssynsspørsmål. Det er også viktig å være med for å støtte det betydningsfulle arbeidet som organisasjonen gjør. Alt fra seremoniene til å være et aktivt talerør for oss som er ateister.

2) Livssyn i skolen. Jeg bare nevner KRLE som et eksempel på at vi ikke kan ta for gitt at vi får beholde tidligere fremskritt for livssynsfrihet. Det er viktig å bygge opp et internettilbud for foreldre som mener seg utsatt for rektorer og lærere som bryter loven i forhold til forkynning i skolen.

PER ATLE EINAN
Bø i Telemark

1) I utgangspunktet for å kanalisere kirkeskatten et fornuftig sted da jeg meldte meg ut av kirka. Nå er jeg medlem fordi Human-Etisk Forbund gjennom kurs, seminarer, møter og skriftlige kilder bidrar til å videreutvikle mitt intellekt. Det er til tider meget interessant og lærerikt.

2) En livssynsnøytral stat er det overordnede viktige, fordi det vil føre til en livssynsnøytral skole og livssynsnøytrale seremonirom. Så må vi kanskje intensivere kampen mot undertrykking på religiøst grunnlag.

TORDIS KRISTINE SØVDE
Sogndal

1) Fordi det ivaretek mine behov for viktige og verdige ritual og for den viktige livssynspolitiske aktiviteten som HEF står for. Dessutan er det tilfredsstillende at eg gjennom eigen friviljug og uløna aktivitet som vigslar og gravferdstalar kan bety mykje for personar i viktige livsfasar.

2) Arbeidet for at det skal være tilgjengelege seremonilokale for ulike livssyn i alle kommunar. Det er og viktig å bevisstgjøre om norsk livssynshistorie. Så er det viktig å finna måtar å gi unge menneske ein ballast gjennom forståing og drøfting av humanisme, filosofi og etikk.

Aktuelt

NOTISER

REPORTASJE

BILDER FRA VERDEN

INTERVJU

F NTB scanpix

Vinter-solverv!

Det nærmer seg den mørkeste tiden på året igjen. Men kl 17.11 den 21. desember er det *vintersolverv*, folkelig sagt det tidspunktet sola snur og den korteste dagen i året. Mange steder i landet arrangerer Human-Etisk Forbunds lokallag ulike sammenkomster – her er det både lys- og båltenning, kanefart, juleverksted for barn, solsnufest, kåseri og «åndelig påfyll», gløgg, pepperkaker, kanelsnurrer og annen servering – og ikke minst hyggelig samvær. En anledning for å bli kjent med likesinnede?

Se human.no og ditt fylkeslag for program.

► Helsedirektoratet vil vite om forsknings-senteret for alternativmedisin, Nafkam, «mestrer å ivareta en nøytral rolle». Senterets oppgave er å forske på eventuelle virkninger av alternativ behandling og å forske på det samme som fenomen. Nå skal det selv under lupen, og medisiner og alternativkritiker Preben Aavitsland er en av granskerne. [9246]

► Den egyptiske ateisten Alber Saber, som ble dømt til tre år i fengsel for blasfemi, er nå i sikkerhet i Sveits. Saber er optimist og tror Egypt er i ferd med å bli mer inkluderende og tolerant. Bortsett fra hatkampanjen som ble rørt opp mot ham, opplevde han sjelden ubehageligheter på grunn av sin eksplisitte ateisme. Etterhvert ønsker han å dra tilbake. Les mer på [Fritanke.no](#) [9254]

► Kunnskapsdepartementet har gjort om sitt nei til å behandle Humanistisk skolen søknad til et ja. De vil ikke lenger diskriminere. Humanistisk skolen har allerede lagt ut påmeldingsskjema. [9264]

F Even Gran

BLÅTT LYS FOR HUMANISTISKE SEREMONIER I SVERIGE

➔ – Det går et skille mellom en vitenskapelig måte å formidle kunnskap på, og det de organiserte religionene står for. De har et klart mål om å skape fellesskap og tilhørighet under en felles ide. Vitenskapen har motsatt innfallsvinkel. Her skal man avstå fra autoritetstro og

ikke blande inn følelser i jakten på sannheten. Her synes jeg ikke seremonier passer inn. Jeg mener seremonier er knyttet til en slags religiøs metodikk og pedagogikk som jeg synes Humanisterna bør holde seg unna, sier Sören Holst (bildet) fra Humanisterna

i Stockholm. [Fritanke.no](#) journalist Even Gran besøkte Human-Etisk Forbunds svenske søsterorganisasjon for å ta temperaturen på forskjellene mellom de to forbundene. ♦ Les hva ulike medlemmer i Humanisterna sa på [Fritanke.no](#) [9212]

SPEIDERN KAN ÅPNES FOR ATEISTER

➔ Speiderloven slår fast at «En speider er åpen for Gud og hans ord» og gjelder både i Norsk speiderforbund (NSF) og KFUM/KFUK-speiderne. Nå kan det bli endringer, for i utkastet til ny speiderlov er det formulert tre alternative forslag: «En speider er åpen for

Gud», «En speider søker sin tro og respekterer andres» og det enda mer radikale «En speider arbeider for fred og respekterer andres tro». ♦ Les mer på [Fritanke.no](#) [9197] Britiske speidere har allerede tonet ned det religiøse i speiderløftet [9194].

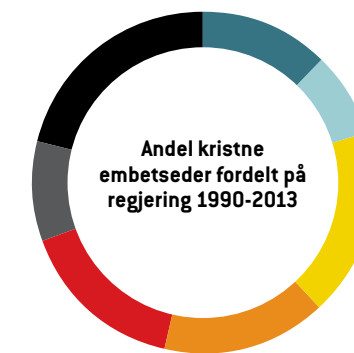

F Thinkstock

DANMARK: KONFIRMASJON PÅ VEI UT AV SKOLEN

➔ I Danmark er det fortsatt slik at konfirmasjonsforberedelsene foregår i skoletiden, tilrettelagt etter prestens ønsker. Nå vil et økende antall kommunale ledere flytte den til etter skoletid.

Mange er uenige: – Konfirmasjonsforberedelsen bør fortsatt være en naturlig del av det å gå i sjuende klasse, sier borgmester i Frederikshavn, Lars Møller (V), til Kristeligt Dagblad. ♦

- Brundtland 3 (1990-1996)
- Jagland 1 (1996-1997)
- Bondevik 1 (1997-2000)
- Stoltenberg 1 (2000-2001)
- Bondevik 2 (2001-2005)
- Stoltenberg 2 (2005-2012)
- Solberg 1 (2013-)

GUDSREGJERINGEN

➔ Det skal ikke hete kirkeminister etter jul, men vi har likevel en svært statskirkelig regjering. Bare én statsråd står nå utenfor statskirken, og ønsket om hjelp fra «Gud den allmæktige og Alvidende!» har økt kraftig med den nye regjeringen. Hele 74 prosent ønsker

slik hjelp. Grunnloven forplikter Kongen, statsråder, og embetspersoner til å avlegge en ed der man sverger troskap og påkaller hjelp fra «Gud den Almægtige og Alvidende!».

Fra 1981 har det vært lov å be om fritak. Under den forrige regjeringen var andelen 33 prosent blant de statsråder og statssekretærer som fikk registrert edsavleggelsen. I snitt ønsket 56 prosent av alle statsråder og statssekretærer

som har fått eden publisert siden 1990, en kristen ed.

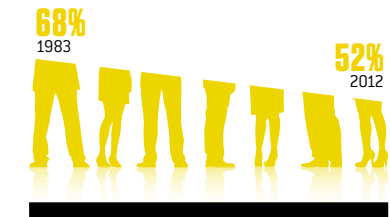
Trekker vi inn alle embetspersoner som dommere, sorenskrivere, fylkesleger og politimestre mm som har avlagt ed, synker snittet til 30 prosent. ♦ Les hvem som var den første som fikk fritak fra kristen ed på [Fritanke.no](#) [9250]. Les også om hvordan Grunnlovens kristne ed rett og slett ble glemt av Human-Etisk Forbund. [9249]

«FOLKEKIRKEN» MISTER GREPET

➔ Årets tilstandsrapport for Den norske kirke viser at kirken merker konsekvensene av et mer pluralistisk samfunn: 75,8 prosent av befolkningen er

nå medlemmer i statskirken. Andelen dømte har sunket til 63,7 prosent. Bare det siste året gikk andelen ned 2,7 prosentpoeng. Nedgangen i kirkeviser har vært dramatisk: I 1999 giftet 55,1 prosent seg i kirken, nå utgjør de 36,5 prosent. Det var også 1370 færre kirkekonfirmanter i 2012 sammenlignet med 2011. Det utgjør 65,8 prosent av kullet. I 2012 var også andelen kirkelige gravferder for første gang under

90 prosent. Kirkegravferd utgjorde 93,1 prosent i 2008, men bare 89,7 prosent i 2012. ♦

HALVPARTEN AV BRITENE TROR IKKE

➔ Stadig færre oppgir at de er troende i den vestlige verden. Så også i Storbritannia, der kun 52 prosent oppgir å tilhøre en religion i 2012. I 1983 var tallet 68. Nedgangen skyldes først og fremst at Den anglikanske kirke mister oppslutning, fra 40 prosent i 1983 til bare 20 prosent i dag. Tallene viser at «ikke-religiøse» utgjør den desidert største livssynsgruppen i Storbritannia, med 48 prosent. ♦ Les mer på [Fritanke.no](#) [9251]

Omkamp om religionsfaget

RLE-faget er det viktigste faget, synes lærer Ingun Steen Andersen. Men vil det fortsatt være det hvis KrF-endringene gjennomføres?

T Kirsti Bergh F Marte Gjørde

– Mye bedre enn på barneskolen! Her sitter vi og reflekterer i RLE-timen, mens på barneskolen skrev vi bare i en bok.

Det er ingen tvil. Størstedelen av klasse 8B på Ås ungdomsskole i Akershus liker RLE-faget. Nå sitter de i ring med ansiktene vendt mot hverandre, og i stedet for at lærer Ingun Steen Andersen doserer fra tavla, er det elevene selv som sammen skal reflektere rundt temaene respekt og toleranse.

– Når vi sitter sammen slik sier vi at vi har et undersøkende fellesskap, innleder Steen Andersen.

– Hva mener vi med det?

Ivrige hender skyter i været, nesten alle har et svar:

- Å prøve å finne ut noe sammen.
- Å tenke sammen.
- Å bli smartere sammen.
- Å bytte meninger.
- Å tenke kritisk.

Lærer Steen Andersen tar i mot svarene og sender oppfølgingsspørsmål tilbake.

– Ja, hva mener du med det?

– At man tenker godt over ting og ikke tar svaret for gitt.

OG DET ER UTGANGSPUNKTET når åttendeklassingene utveksler tanker, menin-

ger og erfaringer omkring toleranse: hva vil det si å tolerere noe? Hvorfor må vi tolerere? Hvor går grensen for hva vi skal tolerere? Er det noe vi ikke kan tolerere? Er det noe de personlig kan bli bedre på å tolerere?

– Ja, dette er en typisk RLE-time for meg, sier Ingun Steen Andersen.

– Jeg bruker det ikke i hver time, men i alle RLE-temaene ligger det potensial for filosofiske dialoger. Jeg mener det viktigste i RLE-undervisningen er å få koblet elevene på med sine tanker og få dem til å relatere temaet til seg selv. Det er først når de begynner å tenke på det og høre hva de andre sier og finner eksempler fra sine egne liv, at stoffet blir levende for dem.

STEEN ANDERSEN SYNES RLE er det viktigste faget.

– Det er klart at grunnleggende ferdigheter er viktige, men RLE er dannelsesfaget. Det er der det er størst rom for etisk refleksjon, det er der elevene utvikler seg som mennesker og i aller størst grad kan reflektere om ulike verdispørsmål som både handler om livene deres og om samfunnet vårt, sier hun entusiastisk.

Steen Andersen forstår at ikke alle RLE-lærere jobber med faget slik hun gjør. Men hun mener at om en lærer jobber etter kompetansemålene, må faget nødvendigvis inneholde refleksjon, samtale, drøfting og det å høre hverandres synspunkter. ➤

01

– MÅ EVALUERES

➔ **Fagsjef i Human-Etisk Forbund, Bente Sandvig, er skuffet og kritisk til prosessen bak de varslede endringene i RLE-faget.**

– I beste fall sender departementet ut et rundskriv, og så fortsetter man som før. Men signaleffekten overfor lærere som ikke har sluttet å undervise i det gamle kristendomsfaget, er at de bare kan fortsette som før. Hvis man derimot strammer til og gjør det mer kristent, må man etter menneskerettsdommene gi mer fritak.

Sandvig mener løsningen på det hele er å gjøre som FNs barnekomité har anbefalt Norge; nemlig å evaluere faget.

– Vårt argument må være at vi trenger et kunnskapsbasert grunnlag for å endre faget, ikke agere på grunnlag av en avtale utformet i det politiske bakrommet!

Dette kommer et samlet tros- og livssyns-Norge til å arbeide for framover. ♦

➤ Fagsjef Bente Sandvig i Human-Etisk Forbund skulle gjerne sett at hennes datter hadde hatt en RLE-lærer som Steen Andersen da hun var RLE-elev. Problemet med faget er at det kan tolkes så sprikende, mener hun. Da faget ble dømt i FN og Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, ble det gjort endringer i navnet – fra Kristendom, Religion og Livssyn (KRL) til Religion, Livssyn og Etikk (RLE) – og kravet om at det skulle være minst 55 prosent kristendoms kunnskap ble tatt vekk. I tillegg skulle undervisningen være objektiv, kritisk og pluralistisk, og alle religioner og livssyn skulle behandles ut fra særpreg og innhold.

DET AT FAGET – som ikke skal inneholde forkynnelse – likevel er av en slik art at foreldre har adgang til fritak fra det de opplever som religionsutøvelse,

mener Human-Etisk Forbund viser det problematiske aspektet ved faget og den mangel på den nøytrale og kritisk distanse et slikt fag må ha. Det må være opplæring om, og ikke opplæring i, religion.

Pedagog og universitetslektor ved Universitetet i Stavanger, Dag Husebø, har forsket på faget og metodikken, og mener det har gjennomgått flere endringer enn forbundet anerkjenner.

– Faget gikk inn i en større grad av ro etter dommen, og det kan se ut som om praksisen stort sett har vært utviklet i retning av et mangfoldorientert fag, mener han.

Fagets plass og funksjon i skolen har vært i endring helt fra starten i 1997 og fram til i dag, og Husebø er enig i Steen Andersens bilde av RLE-faget:

– Fra å være et fag som skulle ivareta kulturarv og overføre «norske»

Poenget må være å få elevene engasjert i tema og å få dem til å utvikle egne synspunkter.

02

fellesverdier er faget gått til å være et fag som skal bidra til dialog, toleranse og respekt for mangfold.

Slik er det kanskje på Ås ungdomsskole, men Human-Etisk Forbund mottar fremdeles tilbakemeldinger fra foreldre om at RLE-faget mange steder fortsatt praktiseres som et gammeldags kristendomsfag. I Hordaland slutfører nå forbundet en kartlegging av religionsutøvelse i fellesskolen.

HVILKE KONSEKVENSER vil de varslede endringene etter KrFs regjeringsavtale med Høyre og FrP innebære? Minst 55 prosent kristendom utgjør over en time av de to timene i faget – hver uke gjennom hele skoleløpet.

– Kristendommens forrang i navnet er et veldig dårlig signal å sende ut om likeverdstanden. Selv om vi tilhører en kristen kultur med en «kristen arv», blir det feil hvis vi skal definere det norske som overveiende kristent. Alle må føle seg like velkomne i det dialogiske fellesskapet som RLE bør være, sier Steen Andersen, som er redd for at nøyte prosentfesting av andeler vil føre til et fag som bare er

01 RLE-refleksjoner på Ås ungdomsskole: «Du må ikke tolerere det som andre gjør mot deg, men du skal tolerere det andre er.»

02 Stadig er det hender i været. Ivrig deltaker i samtalen om hva som kan tolereres og hva som ikke kan tolereres.

formidling av fakta elevene ikke relaterer seg til.

– Da mister vi dem. Poenget må være å få elevene engasjert i tema og å få dem til å utvikle egne synspunkter og verdiståsted i relasjon til det de lærer. Prosentfesting er å vingeklippe den anledningen vi lærere har til å ta tak i tanker som oppstår der og da ut fra sammensetningen av gruppa, og derfra ta tak i viktige problemstillinger.

Etter hennes oppfatning av formålsparagraf, læreplan og kompetansemål gir RLE-faget, slik det nå har vært, rom for å gi plass til målene om refleksjon, åndsfrihet, drøfting og filosofering.

– Samtidig burde dette få mer plass i faget. Og jeg gir det mer plass, smiler hun.

Steen Andersen synes det er vanskelig å sette en grense for når en

FAKTA OM KRL/RLE

- 1995: NOU en «Identitet og dialog» lanserer et «utvidet kristendomsfag» uten generell fritaksrett: Kristendom, Religion og Livssyn (KRL) – med mest K.
- HEF tar initiativ til Aksjon livssynsfrihet i skolen.
- I 1997: KRL innføres, alternativt livssynsfag nedlegges, og åtte foreldrepar, med HEF, saksøker staten. De taper og anker til FN og EMD.
- 2004: FNs Menneskerettskomité kritiserer Norge for faget.
- 2007: Dom i Den europeiske Menneskerettsdomstolen: Skolens kristne formålsparagraf og for kristendomsdominert innhold gjør faget i strid med menneskerettighetene når det ikke gis fritaksrett.
- Nytt navn: Religion, livssyn og etikk, og kravet om minst 55 prosent kristendom fjernes.
- 2013: K'en og kravet om minst 55 prosent kristendom tilbake i faget etter KrF-avtale.

SJEKKLISTE FOR JULEGUDSTJENESTE

➔ Når skolen og kirken sammen inviterer til skolegudstjenester, er det greit å vite at det finnes noen retningslinjer for hvordan dette skal gjennomføres.

Human-Etisk Forbund har utarbeidet en sjekkliste for foreldre basert på Utdanningsdirektoratets retningslinjer. Dersom skolen ikke oppfyller alle kriteriene, har de ikke anledning til å ha gudstjeneste i skoletiden. ♦

Gudstjenester i skoletiden er drøftet med Foreldrerådets Arbeidsutvalg (FAU) ☐

Skolen har gitt utfyllende informasjon til foresatte god tid i forveien ☐

Informasjonen gjør det enkelt å forstå hva man kan be seg fritatt for ☐

Skolen har likeverdige, alternative tilbud som er gode for dem som melder fritak ☐

Gudstjenesten er ikke del av RLE-faget ☐

Hjemmet må ikke gi ut informasjon om egen tro ☐

Skolegudstjenesten har ikke karakter av å være semester-avslutning ☐

Les mer om regler for skolegudstjenester, samt fritak og klager på human.no/skolegudstjenester

Man mente at majoriteten har rett til å undertrykke minoritetene.

► kvantitativ forrang for et livssyn også blir en kvalitativ forrang. Men blir kvantiteten for stor, sender det også et signal om dominans.

– Det peker bakover til en tid hvor man mente at majoriteten har rett til å undertrykke minoritetene.

– *Men bør ikke en majoritetskultur med lange tradisjoner kunne ha et fortrinn i faget og defineres som å være litt mer viktig?*

– Ja, de hevder det, ler hun. – Men gjennom historie, samfunnsfag og gjennom RLE som det har vært til nå, lærer elevene utrolig mye om vår kultur og det man kan kalle tradisjonelt norsk. Det er ingen mangel på det.

I DISKUSJONEN OM endringene har det vært et argument for kristen dominans i faget at det er «viktig å vite hvem vi er, hvor vi kommer fra, for bedre å møte andre religioner».

– Det baserer seg på et syn på identitet som er religiøst tilbakeskuende og som binder individet til kultur og bakgrunn: barna må oppdras i denne identiteten før det kan presenteres for andre syn, mener Steen Andersen.

– Jeg har et litt mer fleksibelt syn på identitet. Hvis selvstendighet og frihet er målet, kan ikke livssyn være noe man kun orienterer seg innenfor, men noe man orienterer seg i forhold til. Identitet skapes underveis og skapes og nyskapes gjennom dialog. Hvis vi skal leve opp til skolens formål om å dyrke «åndsfrihet» – da er det eneste alternativet å gi barna mulighet til fritt å orientere seg. Tiden for religions-

indoktrinering er forbi, slår Steen Andersen fast.

Nettopp dette statiske og religionsbaserte synet på identitet er også noe Human-Etisk Forbund gjentatte ganger har kritisert, helt fra NOU'en

«Identitet og dialog» ble lagt fram. Ideologien om barnet som bærer av foreldrenes religiøse identitet når det kommer til skolen, er uheldig.

– Tanken er at elevene skal internalisere sin egen religiøsitet før de er klare for dialog. De skal vaksineres med sitt eget kulturgrunnlag, først deretter er de gryteferdige til å inngå i dialog med andre, sier Sandvig.

– Men selv om religion er viktig for noen, er det ikke viktig for alle, og det kan derfor ikke være et bærende element i faget.

RLE-TIMEN PÅ ÅS ungdomsskole går mot slutten, og i løpet av timen har 12-13-åringene, med utgangspunkt i toleranse som tema, vært innom både mobbing, diskriminering på bakgrunn av kjønn, etnisitet og religion, og også hvor langt vårt ansvar for å endre eller forhindre ting, går.

Vi får håpe RLE-timene kan fortsette slik også etter neste rundskriv fra departementet. ♦

01 RLE-lærer Ingun Steen Andersen er synes faget er et av skolens viktigste.

02 Vil minst 55 prosent kristendom i RLE-faget gi mindre rom for refleksjon over viktige tema som respekt?

01

02

01

02

For et sekulært Europa

F NTB/ Scanpix

➡ **Secular Europe Campaign**-marsjen gikk av stabelen i London 14. september. Marsjen er arrangert årlig siden 2008 og samler et mangfold av sekulære grupper under samme fane: kravet om å få en slutt på religiøse privilegier og å sikre sekulære offentlige institusjoner i Europa og EU.

Kampanjen kjemper, slik bildet viser, «For universelle menneskerettigheter», ikke minst for homofile, bifile og transpersoner. Blant grupperingene som deltok i årets markering var Det britiske humanistforbundet, GALHA – humanistforbundet for homofile, lesbiske, bifile og transpersoner, Advokatenes sekulære samfunn, Svarte ateister, Rådet for ex-muslimer og Sekulært medisinsk forum. (Navnene er oversatt fra engelsk.)

Kampanjen har hatt et spesielt fokus på Vatikanet og den politiske og økonomiske makten som den katolske kirken fortsatt innehar, blant annet gjennom spesialstatus i FN og egne avtaler, såkalte concordat, med andre stater. Disse avtalene sikrer Den katolske kirke politiske, økonomiske og i noen tilfeller også rettslige privilegier i landene.

Men også andre religiøse politiske privilegier blir kritisert. Under årets demonstrasjon bar noen av demonstrantene papir-bispehatter med tallet 26. Det henviser til de tjueseks biskopene som ikke er valgt av folket, men oppnevnt av kirken og har sete i Overhuset i det britiske parlamentet kun i kraft av å være biskoper i den anglikanske engelske nasjonalkirken.

En annen viktig sak for kampanjen er motstand mot statlig finansierte religiøse skoler – som i England – og mot religiøse domsstoler som sharia. ♦

Les mer på secular-europe-campaign.org

Menneskelig moral er ikke et tynt sivilisatorisk ferniss utenpå vår sanne, dyriske natur. Moralen har tvert om utspring i vår dyriske bakgrunn, sier primatforskeren Frans de Waal.

MORALEN KOM FØRST

T Kirsti Bergh F Magnus Aronson/Corbis

Med Charles Darwins evolusjonsteori ble mennesket detronisert fra sin opphøyde posisjon i skaperverket: vi mennesker er også aper, bare litt mer avanserte aper enn våre nærmeste slektninger – sjimpanser og bonoboer (dvergsjimpanser) – som vi deler 98,7 prosent av vårt DNA med. Men vi fortsatte å se på moral som noe mennesket utviklet *etter* at det kom ned fra treet, vandret over savannen og kom sammen i sivilisasjoner.

– Moralen var først gitt fra Gud; uten Gud ingen moral. Seinere – etter Opplysningstiden – sa filosofene at

01 Det å forsones etter konflikt er et viktig element i bonoboenes sosiale liv: en strekker ut hånden, den andre tar i mot og de omfavner og kysser hverandre. Den sosiale relasjonen er gjenopprettet.

moralen kommer fra fornuften. Og nå nylig er det blitt argumentert for at vitenskapen kan fortelle oss hva som er moralsk!

BIOLOGEN, ETOLOGEN og primatforskeren Frans de Waal snakker engasjert til forsamlingen da hans nye bok *Bonobon och tio Guds bud* (originaltittel: *The Bonobo and the Atheist*) ble lansert på bokmessen i Gøteborg.

– Men alle disse perspektivene er ovenfra og ned-orientert på den måten at noe *utenfor* deg forteller deg hva som er moralsk, og at du grunnleggende sett bare følger ordre. Min oppfatning er den eksakt motsatte: moralen kom først, og våre religioner kom seinere.

I OVER TRETTI ÅR har nederlandereren forsket på primater, og da særlig de to sjimpanseartene. Hans forskning og formidling har gjort «hippieapen» bonoboen – den mer fredsommelige lillebroren til den vanlige sjimpansen – berømt. Den utrydningstruete ►

Bok

Frans de Waal
Bonobon och tio guds bud. På spaning etter humanism blant primater
Karneval forlag 2013
[Originaltittel: *The Bonobo and the Atheist*]

► bonoboer lever i kvinne-dominerte grupper og bruker sex som konflikt-løsningsmiddel. I sin nyeste bok viser de Waal hvordan vi kan forstå sjimpansenes prososiale tendensene som en proto-moral.

– Moral stammer fra grunnleggende menneskelige følelser. Vi er ikke veldig forskjellige fra andre primater. De samme tankene hadde Darwin også, selv om bonoboene var ukjente og man hadde liten kunnskap om sosial adferd hos dyr på hans tid. Han skrev faktisk i *Decent of Man* at dyr med sosiale instinkt ville utviklet moral hvis de var så smarte som oss, forteller de Waal.

ETSLIKT SYN står i kontrast til forståelsen hovedstrømmen av biologien på 1970- og 80-tallet hadde. Den gang var omkvedet at mennesket fra naturens side var egoistisk, konkurranseinnstilt og aggressiv – og at vår arts framgang var basert på vold.

– Det var veldig lite oppmerksomhet om de positive tendensene hos primater, og derfor ble moral presentert som noe som var *i konflikt* med evolusjon og natur; at moral var noe unikt for mennesket og veldig forskjellig fra resten av naturen. Nå er vi tilbake til den darwinistiske posisjonen, og både psykologi og nevrovitenskap – og evolusjonsbiologer som meg – er enige om at det faktisk er en kontinuitet mellom dyreadferd og menneskelig moral. Moralen er oppstått i grunnleggende menneskelige følelser, og evolusjonen er fullstendig kompatibelt med disse perspektivene.

– Jeg sier ikke at sjimpanser er moralske på eksakt samme vis som

mennesker, men at de har mange tendenser som relaterer til moral, sier de Waal.

FOR PRIMATER, og også andre pattedyr som er flokkdyr, setter pris på sosiale relasjoner: de kjenner verdien av relasjoner, de høster fruktene av samarbeid og de kjenner behovet for tillit og ærlighet.

– Dyr har sosiale relasjoner, og når det noen ganger blir konflikt, trenger de å reparere relasjonene for å bevare dem. Derfor er forsoning nødvendig mellom individer som trenger hverandre; enten det er mellom slekt og familie, venner og samarbeidspartnere, sier de Waal.

Når to sjimpanser har vært i konflikt eller slåsskamp avsluttes det gjerne ved at den ene aktivt strekker ut en hånd, så omfavner og kysser de hverandre.

De Waal og hans kolleger har forsket på empati hos primater. Empati inneholder forståelse og følelser – det handler om å forstå andres følelser. I boka gir de Waal en rekke eksempler på hvordan en del primater besitter tydelig rettferdighetssans, og at bonoboer og sjimpanser reagerer både på egne og andres vegne. De har evnen til å se andres behov og å dele, samt evnen til å gi målrettet hjelp – det å forstå den andres situasjon og være villig til å gi henne det hun trenger. Bonoboer viser omsorg for hverandre – også ren altruistisk omsorg for svake

Det er en kontinuitet mellom dyreadferd og menneskelig moral.

individer som ikke lenger kan bidra.

Denne forståelsen av evolverte moralske tendenser hos oss primater passer godt med et humanistisk syn på tilværelsen – hvor man både anerkjenner evolusjon og vil tro på det

gode i mennesket.

– Jeg oppfatter humanisme som en måte å forsøke å formulere et alternativ på. Det liker jeg, sier de Waal til Fri tanke.

DE WAAL, som kaller seg en «apateist» – «Jeg bryr meg ikke spesielt om Gud finnes eller ei. Det er et spørsmål vi som vitenskapsfolk aldri kommer til å finne ut av» – er likevel usikker på om det er mulig å erstatte religion. Det at religion er et nær universelt trekk ved menneskelige samfunn mener han forteller at religion tjener en viktig funksjon. Det skriver han også om i boka, at religion har vist seg å være et sterkere bindemiddel enn sekulære ►

01 Frans de Waal har studert forsoning, empati og andre sosiale trekk hos sjimpanser i over tretti år.

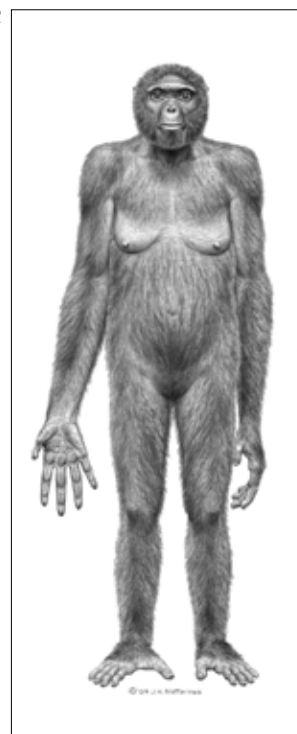
02 Før trodde man mennesker og sjimpanser skilte lag for 25 millioner år siden. Nå forteller DNA at dette skjedde for 4-6 millioner år siden. Og vår formor Ardi har mange likhetstrekk med bonoboer.

03 Forskning på bonoboer har gitt et nytt bilde av deres empatiske og kognitive evner, og av vår tidlige utvikling.

01

02

03

Vitenskap er vidunderlig, men kan ikke svare på hva som er godt og dårlig.

► fellesskap har vært. Den «sekulære nytten» religion gir, er det sterke sosiale formålet. Religion, skriver de Waal, eksisterer først og fremst for at folk skal oppnå sammen det de ikke kan oppnå alene.

DET SYNET EN DEL ATEISTER forfekter, at vi i dag er kommet så langt og er så rasjonelle at vi ikke lenger trenger «krykker» som guder og ritualer, stiller han seg skeptisk til. En del av boka hans er også en krass kritikk mot den type ateisme han finner dogmatisk og fundamentalistisk i sin antireligiøsitet, og folk som Sam Harris, som har argumentert for at vitenskap kan gi svar på hva god moral er, får passet påskrevet. Med vitenskapens rulleblad i det tjuende århundre i minne finner de Waal slik vitenskapstro naiv.

planter?». Og som vitenskapsfolk kan vi bidra i moralske spørsmål, ved for eksempel å undersøke effekten dødsstraff er på samfunnet. Men til slutt er spørsmålet «ønsker du dødsstraff eller ikke?» en moralsk beslutning samfunnet må ta, ikke noe vitenskapsfolk kan avgjøre, sier de Waal.

HAN TROR IKKE nødvendigvis mennesket trenger religion i dag, men at vi sannsynligvis trenger *noe som ligner*, som ikke er basert på de samme spørsmål om Gud og bibel.

– Vitenskap er vidunderlig, men kan ikke svare på hva som er godt og ondt og hva slags liv som er et godt liv. Vitenskap kan svare på spørsmål som «hvordan oppstod noe?», «hvordan virker noe?» og «hva er effekten av sol på

01 Bonoboer er utrydningstruet på grunn av jakt og regnskogdød. Lær om arbeidet for å redde bonoboer på bonobo.org.

– For mennesker har behov for ritualer, for å komme sammen, i gravferder og bryllup og oftere sikkert, og kanskje er det også behov for en slags åndelighet, reflekterer de Waal.

– Menneskene 100 000 år tilbake hadde helt sikkert ikke religion som vår, men de hadde nok et moralsk samfunn der de belønnet en type adferd og straffet en annen, og de hadde en rettferdighetssans og en rettstanke. Jeg tror alt dette er til stede i mennesket som art, og det kan vi bruke til å skape gode samfunn. Jeg tror humanisme kan være veien å gå, for humanisme forsøker å fylle de samme behov som religion. Hvis du fjerner religion må du erstatte det med noe, og kanskje er humanisme svaret på det? ♦

Les lengre versjon på Fritanke.no (9263)

Forbundet

[GENERALSEKRETÆREN](#)
[NOTISER](#)
[HUMANISTISK UKE](#)
[STYREMEDLEMMET](#)
[DE FRIVILLIGE](#)
[HUMANISTISK UNGDOM](#)

Human fest!

Det ble både humor og høytid under Åse Kleveland's humanistiske festforestilling i Oslo og Bergen under Humanistisk Uke. Klassisk, folke-musikk og både The Fox og Elvis-tolkninger, dikt, samt refleksjoner fra HEF-medlemmene Hans Olav Lahlum og Dag O. Hessen var blant innslagene. Og komiker Linda Eide fikk endelig realisert drømmen om å spille blokkfløyte med Åse Kleveland. Kleveland var fornøyd, selv om det bare ble i to byer denne gang.

– Jeg ser på dette som en prøveballong for å vise om noe slikt lar seg gjøre. Vi har i hvert fall vist at dette er mulig, og da er det opp til forbundet å ta ballen videre, sier Åse Kleveland.

Les mer på Fritanke.no [9218]

F Dinamo Magazine

Ingen menneskerett å være fastlege

På seminar i Den europeiske humanist-organisasjonen (EHF) var fritak av samvittighetsgrunner blant temaene. Vi fikk vite at religiøse lobbyister i EU-systemet jobber for utvidet rett for leger til å nekte bistand til abort, utskriving av resept på prevensjon og bistand til assistert befruktning.

«En effekt av Den katolske kirkes utbredelse i Europa», tenkte flere av oss. Riktignok har vi hørt enkelte framføre samme krav også i Norge. Men noen aktuell fare for endringer i lovgivning og annet regelverk har det ikke vært – fram til nå!

Etter stortingsvalget i år ble det inngått en avtale (mellom Høyre, Frp og KrF) om at:

«Det gis reservasjonsmuligheter for fastleger etter dialog med Den norske legeforening.»

Utdypet innebærer avtalen at fastleger skal få reservere seg fra henvisning til abort, i tillegg til utskriving av p-piller og henvisning til assistert befruktning.

RETEN TIL SELVBESTEMT ABORT trådte i kraft i 1978. Skal det være fortsatt reell selvbestemmelse må den følges av en reell henvisningsplikt. Da kan ikke en fastlege med religiøse betenkeligheter legge hindringer i veien for kvinners rett til dette. Det samme må selvsagt gjelde for prevensjon og assistert befruktning.

Fastlegeordningen forutsetter at alle får de helsetilbudene og rettighetene de har krav

01 En fastlege med religiøse betenkeligheter kan ikke få legge hindringer i veien for en lovfestet rettighet.

på. En reservasjonsrett for leger kan gjøre et vanskelig valg om abort enda vanskeligere. Den uvillige fastlegen kan også være den eneste legen kvinnene kan henvende seg til i sitt nærmiljø.

DET ER SELVSAGT LEGITIMT å ha standpunkter på grunn av tro eller overbevisning, men da må man velge yrker der denne overbevisningen ikke setter begrensninger for yrkesutøvelsen som igjen rammer andre. Her må staten være klar og tydelig på at pasientenes behov veier tyngst.

Regjeringens avtale med KrF om reservasjonsrett må møtes med tydelige protester og krav om likebehandling fra de av oss som vil beholde helserettigheter uten å møte motstand på grunn av religion. ♦

T Kristin Mile, generalsekretær Human-Etisk Forbund

Les også

Fagsjef Bente Sandvigs kommentar på Fritanke.no [9248]: «Hvem sin samvittighet skal veie tyngst?»

Vil du vite hva Human-etisk Forbund mener om aktuelle saker? Se human.no/Livssynspolitik

F Bjørg Haaland

01

KONGSBERG MEST LIVSSYNSNØYTRAL

➔ Livssynsnøytrale seremonilokaler for gravferd er en viktig sak for Human-Etisk Forbund, men få kommuner har godt egnede lokaler. HEF Buskerud har foretatt en stor kartlegging av seremonilokaler i alle fylkets kommuner, deretter ble den beste kommunen kåret. Kongsberg har gravlund har et stort og et lite kapell, som begge

enkelt kan gjøres livssynsnøytrale. HEF-styreleder Tom Hedalen overrakte ordfører Vidar Lande en tenkebenk i anledningen. Skriftlig rapport på hvert lokale i Buskerud finner du på human.no/buskerud.

– Vi håper dette gir pårørende mer kunnskap og valgmulig til å velge en humanistisk eller fleksibel gravferdsseremoni, sier

01 Arkitekt Mari Kollandsrud foran Nils Aas' kunstverk i kapellet i Kongsberg.

Bjørg Haaland ved Buskerud Fylkeslag.

– Vi vet en del human-etikere og ikke-kirkemedlemmer får kirkelig gravferd, fordi familien ikke kjenner til eller orker å finne ut av andre muligheter. ♦

40 TITLER PÅ EBOK !

➔ Alle nye bøker på Humanist forlag kan nå også kjøpes som ebok, og over 40 titler er også tilgjengelig elektronisk – på alle lesebrettformat, inkludert Kindle.

– Vi synes det er viktig å gjøre hele bokkatalogen vår tilgjengelig og å kunne tilby våre kunder

bøkene på den måten de selv vil, sier forlags-sjef Bente Pihlstrøm. ♦ Bøkene kan enkelt kjøpes og lastes ned fra humanistforlag.no.

ÅRSOPPTELLING I AVDELINGEN FOR SEREMONIER

➔ Året går mot slutten, og bokholderiet for 2013 viser at Human-Etisk Forbund i løpet av året holdt navnefest for 2259 barn, mens 9762 ungdommer deltok på Humanistisk konfirmasjonskurs og -seremoni over hele landet. Humanistisk vigsel er også populært – med over 700 vigslar i løpet av året. Antall gravferdsoppdrag holder seg stabilt, med nærmere 500 oppdrag i løpet av 2013. ♦

➤ I forrige nummers bildetekst til den flotte tenkebenken som ble laget for Indre Nordmøre lokal-lag av Human-Etisk Forbund kom vi i skade for å bruke feil navn: den lokale ildsjelen heter Inga – ikke Aud – Dalsegg. Fri tanke beklager.

➤ Siden årets tv-aksjon verken fokuserte på menneskerettigheter eller nødhjelp, besluttet Human-Etisk Forbunds hovedstyre å gi de avsatte 150 000 kroner til Redd Barnas arbeid i Syria.

➤ Professor i teologi Oddbjørn Leirvik tar et oppgjør med «hamringen på Human-Etisk Forbund». Leirvik mener religiøse bør tale vel om HEF, som skal ha mye av æren for livssynsfriheten og det gode livssynsdiaklogklimaet i Norge. Les mer [9239]

➤ Biskop Atle Sommerfeldt forsvarte sine standpunkter på årets landskonferanse i HEF – og modifiserte seg litt. Les hans synspunkter og råd til HEF. [9240]

► HEF-rådgiver Kaja Melsom har lest høringsuttalelsene fra Den norske kirkes ulike instanser til Stålsett-rapporten. Hun er slått over kirkens lemfeldige forhold til prinsipper den ellers smykker seg med. Les mer [9209]

► Et tjuetall HEF-medlemmer fra ulike steder i landet – både tillitsvalgte og menige – satte seg i november på skolebenken for å gjennomgå «HEF-skolen trinn 2». Fagansatte i HEF var lærere, og på dagsorden stod blant annet politisk påvirkning og rekruttering. Være med neste gang? Sjekk human.no

► HEF ble fremstilt som pådriver i saken om kors-nekt i NRKs nyhets-sending, men til Fritanke.no sier generalsekretær Kristin Mile at HEF mener vi må tåle religiøse symboler i et livssynsåpent samfunn. Hun kritiserer biskop Laila Riksaasen Dahl for å hisse opp folk. Les mer [9257]

F Reidar Thorsen

PROVOSERT AV TENKEBENK

Under Humanistisk uke utplasserte HEF i Vestfold en benk (på bildet: fylkesleder Helena Bisgaard) i friluftsområdet kalt Verdens Ende med to plaketter: «Tenkebenk. Alle har godt av å skru ned tempoet av og til. For tanken vokser der det er plass, og modnes der det er tid. Hilsen Human-Etisk forbund» og «Tankene kan ta deg lenger enn til Verdens Ende». Dette ble av enkelte turgåere oppfattet som provoserende snikhumanetisering:

– Vi snakker om at muslimene forsøker å «snike seg inn bakveien» hos oss, men her tillater Human-Etisk Forbund seg å gjøre akkurat det samme, uttalte Rigmor Tofteng til avisen Vårt Land.

– Vi mener at offentlige institusjoner skal være nøytrale, men offentlige steder bør kunne preges av alle livssyn og religioner, svarte pressesjef i HEF, Jens Brun-Pedersen. ♦

SUKSESS FOR HUMANIST-RADIO

Podcasten «Gi plass til tanken» ble lansert i september og er lyttet på over 20 000 ganger hittil. Ni fredager på rad ble en ny radiosamtale presentert – med Dag O. Hessen som Gunn Hild Lems første samtale-

partner. Deretter fulgte LIM-generalsekretær Sylø Taraku, forfatter Grete Randsborg Jensen, gråblogger Johanne Magnus, musiker Thomas Dybdahl, filosof Tove Pettersen, filosof Lars Fr. Svendsen, politiker Tonje

Brenna og radiomenneske og komiker Kristoffer Triumf. Sjekk human.no/radio for mer om samtalenes innhold og for å laste ned podcast. ♦

F Arkiv

INSPIRERTE STARTEN PÅ BORGERLIG KONFIRMASJON

Kari Noer, datter av HEFs grunnlegger Kristian Horn, døde i november. Horn fortalte at motivasjonen for å starte opp Borgerlig konfirmasjon var at datteren Kari skulle få en konfirmasjon hun kunne stå inne for. Og i 1951 var hun en av de første borgerlige konfirmantene i Oslo rådhus. Hun deltok også under jubileumsmarkeringene i 2001 og 2011. Noer var samfunnsengasjert og virket i sitt yrkesaktive liv som lege. ♦

– Vi må vise hva som er viktig for oss

Vi må både protestere mot skolegudstjenester og samtidig stå fram med de verdiene som er viktige for oss, mener hovedstyremedlem Terese Svenke.

T Kirsti Bergh

Hva innebærer det for deg å være humanist?

– Å ha tro på mennesket og menneskeheten. Jeg er opptatt av ikke å omtale meg selv som ateist, men som humanist. Jeg vil defineres ut fra hva jeg tror på, ikke hva jeg ikke tror på. Jeg tror på empati, sunn fornuft, det gode i mennesket og vår plikt og rett til å tenke kritisk.

Hva fikk deg engasjert?

– Jeg meldte meg ut av statskirken først da jeg begynte å studere. Jeg kommer fra et sted uten lokallag, men jeg hadde lekt med tanken om å bli vigslar. Da en venninne ville at jeg skulle vie henne, måtte jeg jo gå kurs. Etter at jeg ble vigslar tok det ikke lang tid før jeg ble tatt inn i vigselutvalget i Oslo og Akershus. Derfra ble jeg vervet inn i fylkestyret, og da var det gjort.

Hva er din visjon for styrearbeidet?

– Jeg ønsker at vi skal fungere mer som én organisasjon. Det føles langt fra lokallag til Hovedstyret og Hovedkontoret. Jeg håper vi kan bote på dette blant annet med satsingen på kommunikasjon. På sikt ønsker jeg mer standardisering slik at vi får stordriftsfordele. Slik kan tillitsvalgte og frivillige bruke tid og krefter på det de har lyst til å bidra med, mens organisasjonen tar seg av det andre. Eksternt er jeg opptatt av å spre informasjon og å få likestilt livssynene i samfunnet, slik at folk kan gjøre bevisste valg, både ideologisk og praktisk.

Hva er de viktigste sakene framover?

– Vi må ikke la den nye regjeringen få

Terese Svenke
(38)

Yrke:

Seniorrådgiver,
Stortingets
administrasjon

Antall år aktiv:
7

Hva i forbundet:

Hovedstyremedlem
fra 2013, fylkesleder
Akershus, vigslar,
HAMU-utvalget

glemme arbeidet som ble gjort i Stålsett-utvalget. Vi må hjelpe den gjennom å bedrive politisk påvirkning på riktig måte og til riktig tid. Allerede nå må vi starte arbeidet frem mot kommunevalget i 2015. Vi må påvirke partiene til å få våre saker i programmene! Internt må vi styrke arbeidet med kommunikasjon og konfirmasjon.

Hvordan bør Human-Etisk Forbund engasjere seg i samfunnsdebatten?

– Vi er nødt til å delta der våre saker diskuteres. I tillegg til de politiske påvirkningsprosessene må vi bli flinkere til å få fram verdiene våre. Ta førjulstiden som eksempel: vi protesterer mot skolegudstjenester, mens andre snakker om å ta vare på de syke, ensomme og fattige. Vi skal ikke la være å kjempe mot skolegudstjenestene, men vi må også vise hva annet som er viktig for oss.

Er du fornøyd med kampanjen «Gi plass til tanken»?

– Ja! Jeg tror det var akkurat det vi hadde behov for nå. Vi fikk profilert oss annerledes enn gjennom Ingen liker å bli lurt- kampanjen, og sånn nådde vi en annen målgruppe. Jeg ble helt avhengig av podcastene. Håper dette er noe vi kan fortsett med! Kampanjen aktiviserte og utfordret hele organisasjonen, og jeg ble rørt av å se alle de fantastiske morsomme, spennende og kreative arrangementene.

Hva gjør du for å få «plass til tanken»?

– Jeg bruker helgene, og da hører jeg mye på radio mens jeg for eksempel gjør håndarbeid. Nå har jeg oppdaget podcastens vidunderlige verden og får mye mer ut av pendlertiden! Men jeg innrømmer at jeg har problemer med å tenke på ingenting, kanskje vi skal tilby meditasjonskurs gjennom Human-Etisk Forbund? ♦

GI Plass
TIL TANKEN
Human-Etisk Forbund

GLIMT FRA HUMANISTISK UKE

01

F. Jim Sigve Mæland

F. Rune Lie

02

F. Arifinn Petersen

03

Under Humanistisk uke i september var det mye aktivitet rundt omkring i landet. Her er noen glimt.

04

F. Einar Brendboe/hitra-froya.no

F. Sverre Støren

05

06

07

08

F. Silje Karoline Robinson

01 I Bergen inviterte HEF og HU til postapokalyptisk rollespill – der deltagerne fikk forsøke seg som overlevende etter en katastrofe som har delvis ødelagt verden. Les mer på Fritanke.no [9217]

02 I Trondheim stod Human-Etisk Forbund på selveste Nordre. Merk humanistsymbolet det var mulig å la seg fotografere i.

03 Generalsekretær Kristin Mile har også tatt seg en pust i bakken på tenkebenken.

04 Ulike møter og arrangement var en vesentlig del av Humanistisk uke. Ateist og NRK-kjendis Are Sende Osen var på foredragsturné for HEF, her fra Hitra. [9200]

05 Tenkebenker ble plassert ut mange steder. Kringsjø i Kristiansund må være et av de fineste tenkestedene.

06 I Flekkefjord plasserte Harald Velund og Olav Henriksbø tenkebenken på Tollbodbrugga: «Å sitte og tenke ved sjøen gir nok ro i sinnet til å la tankene flyte.»

07 Mange steder i landet risikerte du å møte humanister på stand – her fra Moss.

08 Vokalensemblet Skrik opptrådte på festforestilling i Bergen. [9218]

Se flere bilder på Fritanke.no [9215]

Bibelbeltet strammer kanskje litt ekstra i Rogaland, men på Haugalandet har Human-Etisk Forbund likevel fått fotfeste.

IKKE BARE LOKALLAG, MEN OGSÅ FELLESSKAP

T&F Ida Sekanina

– Det finnes ikke dårlig vær, sier Christian Våge, og setter seg på den våte benken som er utplassert på toppen av Hollenderhaugen i Haugesund. Vinden river kraftig i håret og regnet flyr diagonalt over den grå himmelen. En typisk seinhøstdag på Vestlandet. Styrelederen i Haugalandet lokallag av Human-Etisk Forbund tørker vannet av plaketten som er festet til ryggen på den brune trebenken: «Tenkebenk. Alle har godt av å skru ned tempoet av og til. For tanken vokser der det er plass, og modnes der det er tid. Hilsen Human-Etisk Forbund.» Han setter seg ved siden av sine to livssynsfrender, Helene Haarklau Kleppestø og Brynjar Selsvold. De er ikke bare styrekolleger, men også et fellesskap.

– Vi er en skravlegjeng, og etter at vi er ferdig med styremøtene blir vi ofte sittende igjen og prate. Hadde det ikke vært for at folk måtte på jobb, hadde vi sikkert skravlet til langt ut på natt,

smiler Kleppestø, som tidligere var leder for Humanistisk Ungdom, men nå har flyttet hjem.

– Vi treffes jo ofte i både styremøter og seremonier. Vi er som en vennegjeng, så det hadde vært veldig naturlig å treffes ellers også. Jeg hadde for eksempel kommet på innflytningsfesten til Helene hvis jeg hadde vært hjemme, sier Våge.

I 1982 FIKK HAUGALANDET et eget lokallag som strekker seg over kommunene Etne, Vindafjord, Tysvær, Bokn, Sveio, Haugesund, Karmøy og Utsira. Av Rogalands over 5000 medlemmer, er om lag 1000 av disse tilknyttet Haugalandet.

– Alle mennesker trenger et møtested. For meg er det viktig å ha Human-Etisk Forbund og ►

01 Under Humanistisk uke plasserte lokallaget ut to tenkebenker, én på Hollenderhaugen i Haugesund og én på kjøpesenteret Amanda rett utenfor byen.

01

Haugalandet lokallag

937 medlemmer

Dekker Rogalands-
kommunene Etne,
Vindafjord, Tysvær,
Bokn, Sveio, Haugesund,
Karmøy og Utsira.

Arrangerer navnefester,
konfirmasjonskurs og
seremoni, tilbyr Huma-
nistisk gravferd og vigsel

Arrangerer medlems-
aktiviteter som filosofi-
kafé og åpne møter

[facebook.com/groups/
HEFHaugaland/](https://facebook.com/groups/HEFHaugaland/)

- Humanistisk Ungdom som en møteplass hvor vi kan diskutere og være i et fellesskap sammen med andre. Det tror jeg er viktig for alle mennesker, uansett religion og livssyn, sier Kleppestø.

Styremedlemmene opplever at den religiøse tradisjonen fortsatt står sterkt i enkelte deler av Haugalandet. Dette reflekteres også til dels i den geografiske fordelingen av medlemmer i lokallaget. Mens majoriteten kommer fra Haugesundsområdet, er for eksempel kun 250 av Karmøy kommunes drøye 50.000 innbyggere innmeldt i Human-Etisk forbund.

– **DET ER STORE KONTRASTER DER UTE.** Jeg sitter med et inntrykk av at enkelte som kommer fra byer og bygder hvor det er vanlig å tilhøre et kristent fellesskap har veldig sterke meninger

01 F.v. Magnhild Soma, Brynjar Selsvold, Lise Birkeland, Signe Lill Maas, Helene Haarklau Kleppestø og styreleder Christian Våge.

02 En «bli kjent»-aktivitet for konfirmantene på kurskveld. Hvem kan bygge det høyeste spaghetti- og marshmallow-tårnet?

når de dukker opp på et humanistisk arrangement. Dette er mennesker som har tatt et valg som er på tross av befolkningen i nærmiljøet, og de er gjerne vant til å måtte forsvare meningene sine, forteller Brynjar Selsvold.

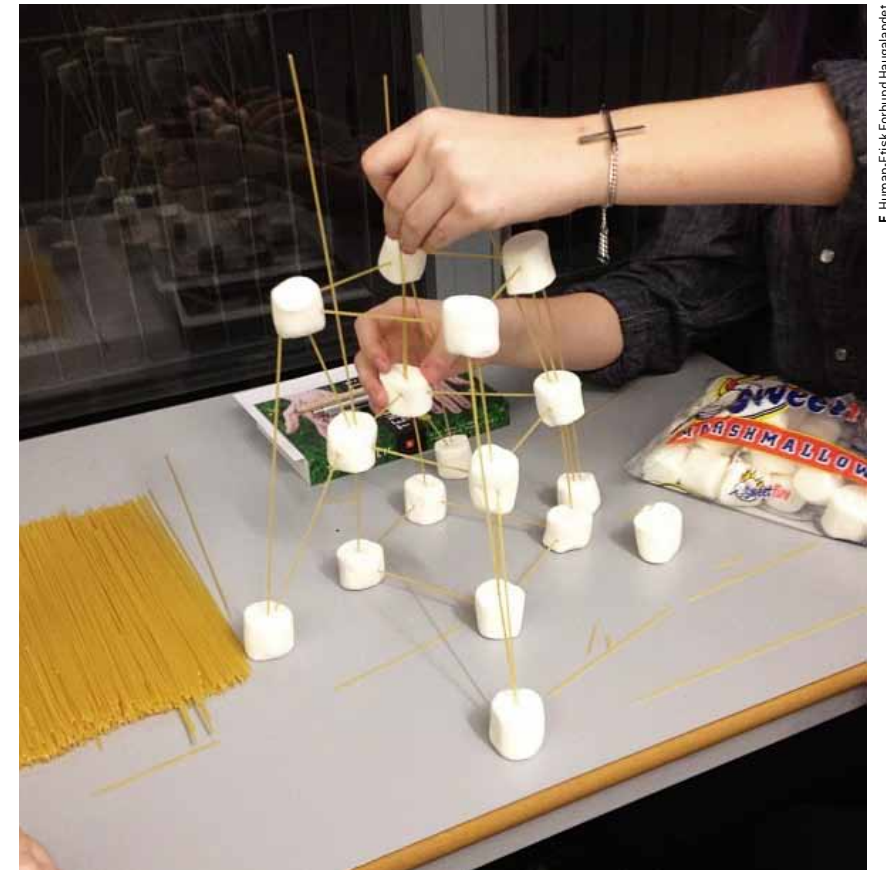
I løpet av de siste ti minuttene har Hollenderhaugen brått blitt noen nyanser mørkere, og det er for vått til å fortsette refleksjonen på tenkebenken. Med skuldrene trukket godt

opp under ørene, trasker vi nedover den bratte grusveien.

– Man får høre mye rart, og det er ikke måte på hva man må kunne svare på som ateist. Vi snakket vel om å arrangere et verbalt selvforsvarskurs i løpet av november, undrer Kleppestø i det Våge starter bilen.

– **JA, DET TROR JEG BLIR SPENNENDE.** Se for deg en 17-årig humanist bli konfrontert i en livssynsdiskusjon. Det er dessverre ikke alle voksne som forventer at en ungdom skal komme med reflekterte svar. Kurset skal ta sikte på å gi folk det grunnlaget de trenger for å kunne ta del i slike samtaler på et kunnskapsbasert nivå, sier Våge, og svinger inn i en av Haugesunds mange enveiskjørt gater.

Både Kleppestø og Selsvold forteller

02

at de har fått spørsmål som har overrasket dem, til og med når temaet er «Grill en ateist» og lokallaget har forberedt seg på det meste nysgjerrige ungdommer kan ha på hjertet.

– Vi besøkte en videregående skole på Karmøy der vi la opp til at elevene kunne stille så mange spørsmål de bare ville og alt var tillatt. Ett av spørsmålene som kom var «hvorfor står du opp om morgenen? Du har jo ingen mening med livet ditt uten Jesus». Når man har det perspektivet, blir jeg litt skremt, sier Kleppestø.

DET AKTIVE LOKALLAGET HAR FLERE JERN i ilden. I tillegg til konfirmasjonskurs og seremonier, arrangerer de også filosofikafeer og andre sammenkomster. Og under Humanistisk uke i høst inviterte lokallaget blant annet til refleksjon på

tenkebenken og til konfirmasjonskurs for foreldre. 60 foreldre møtte og fikk en smakebit på hva deres vordende konfirmanter skal igjennom.

– Enkelte medlemmer kommer også med innspill, som vi forsøker å imøtekomme. Vi begynner å bli et sosialt nettverk, og vi leker med ulike tanker for hvordan vi kan vokse og hva vi kan gjøre for at medlemmene skal trives i lokallaget, forteller Våge.

I løpet av de siste 30 årene har lokallaget tatt en større bit av kaka og etablert et solid fotfeste på Haugalandet. Det hele organiseres og drives av styret, med god hjelp fra frivillige medlemmer.

– **OPPSLUTNINGEN ER VELDIG BRA.** Vi har alltid mellom 100 og 135 konfirmanter. Vi har dyktige utvalg som arrangerer ►

F Human-Etisk Forbund Haugalandet

01

► navnefest fire ganger i året, med flere seremonier hver gang, og vi tilbyr Humanistisk gravferd og vigsel, fortsetter Kleppstø.

– Når det gjelder navnefest har oppslutningen økt jevnt og trutt. Det har nok med tilgjengeligheten å gjøre. Jo flere som får vite om det og får se hvor fint det er, jo flere velger gjerne Humanistisk navnefest, legger Selsvold til.

Nå har lokallaget også tatt initiativ til et møte med kommunenes kirke-

Alle mennesker trenger et møte- sted. For meg er det viktig å ha Human-Etisk Forbund og Humanistisk Ungdom

vi vet litt om hverandre, og prøver å unngå å tråkke i hverandres bed, forklarer Våge.

– **DET ER GJERNE UVITENHET** som skaper fordommer, påpeker Selsvold.

verger i mars, og da kommer blant annet livssynsnøytrale seremonilokaler til å stå på agendaen.

– Vi ønsker å innlede et samarbeid. Vi er jo i samme bransje og kan jobbe sammen på flere områder. Jeg tror det er fint hvis

01 Her fra en uteseremoni ved en låve i nedre Vats, hvor Signe Lill Maas bidro som vigsler. Foto: Human-Etisk Forbund Haugalandet.

Selv om bibelbeltet fortsatt strammer litt på Haugalandet, må de innrømme at de ikke har de helt store problemene.

– Og sammenlignet med andre land har vi det veldig fint som ikke-troende. Det er en lærdom jeg tok med meg fra Humanistisk Ungdoms internasjonale sommerleir i 2011, smiler Kleppstø. ♦

Bli med på årsmøte!

Lokallag i Human-Etisk Forbund driver med et vidt spenn av aktiviteter – både seremonier, møteaktiviteter og politisk lobbying, blant annet.

Er du nysgjerrig på hva som skjer lokalt i Human-Etisk Forbund der du bor? Kom på årsmøtet, så kan du være med å påvirke aktiviteter og beslutninger. Kanskje har du til og med lyst til å være med i styre og stell? Men nb, ingen blir valgt uten å ha blitt spurt.

Som medlem er du hjertelig velkommen til å delta og å stemme på lokallagets årsmøte. Årsmøtene avholdes i alle Human-Etisk Forbunds lokallag, over hele landet, i løpet av januar eller februar.

Fylkeslagene avholder sine årsmøter innen mars måned.

For tid og sted for ditt lokallag: se **human.no** og velg ditt fylke.

Julegave
med
mening

Hva gir man i gave til de som har alt?

Om du kjøper gavekort til inntekt for HAMU er du og den som mottar gaven med på å støtte vårt arbeid mot religiøs undertrykking og diskriminering.

HAMU har prosjekter i India, Nepal, Uganda og Nigeria der vi blant annet jobber for at jenter skal få tilbud om skolegang, at homofile skal aksepteres i samfunnet og at kvinner og barn ikke skal anklages for å være hekser.

Ditt bidrag kan gjøre en forskjell! Kjøp gavekort.

HAMU driver Human-Etisk Forbunds hjelpearbeid. Formålet er å fremme menneskerettigheter der krenkelser skjer på grunn av undertrykkende livssynstradisjoner eller kulturelle fordommer.

human.no/gavekort

01

Julegaven jeg ikke får i år heller

Så var det jul igjen. Tid for familie og mange tradisjoner jeg ikke ville vært foruten. En kald tid vi samles inne, tenner lys, spiser god mat og deler opplevelser og gaver. En gave jeg har ønsket meg lenge, men som jeg ikke tror jeg får i år heller, er nyheten «Slutt på skolegudstjenester».

LIVSSYNSPOLITIKK HAR STÅTT på dagsordenen i 2013. Det regjeringsutnevnte Stålsett-utvalget har gitt et forslag til en mer helhetlig og likebehandlende livssynspolitikk. Vi har fått en ny regjering som lover fullt skille mellom stat og kirke, men samtidig vil beholde en «Folkekirke for alle», sikre «minst 55 prosent kristendom» i omdøpt KRLE-fag og er positiv til gudstjenester i skolen.

Skolegudstjenester er blitt en symbolsak i forholdet mellom politikk og religion. Måten staten gir den evangelisk-lutherske kirken særbehandling – delvis begrunnet i tradisjon, delvis med intensjon om «å bevare vår kultur-arv» – finner vi igjen i flere sammenhenger.

STADIG FLERE INNSER at en moderne stat som Norge bør skille mellom særinteresser og det vi alle kan samles om: det er flere måter å være norsk på, og vi må bygge på fellesverdier og gjensidig respekt og forståelse. Årets debatt har tydeliggjort at vi humanister ikke er alene om dette.

01 Kampen mot skolegudstjenester har vært årvisst for Humanistisk Ungdom, som har fokusert på inkluderende skoleavslutninger før jul.

ALLE LIVSSYNSSAMFUNN i Norge går på støttehjul fra staten. Det mangler bare at 75-prosent-kirken klarer å få troen på at de kan klarer seg uten statlig rullestol og intravenøst i tillegg (som for eksempel toprosent-humanistene har klart i snart 60 år). Ikke minst må noen politikere innse at det vage begrepet «kultur-arv» ikke best tas vare på ved stappe K-er inn i alle mulige navn på statlige institusjoner. Da må de i så fall slenge på noen M-er (for maritimt), B-er (for bondsk), og mange andre bokstaver.

Vi må fortsette å være tydelig på, når vi vil ta statlig gitte privilegier fra Den norske kirke, at det er likebehandling og frihet vi er for. Først når det er oppnådd, vil vi endelig kunne gå både jul og påske i møte og kun trenge å fortelle hva vi selv faktisk står for. ♦

T Anders Garbom Backe,
leder i Humanistisk Ungdom

**Humanistisk
Ungdom**

I januar arrangerer HU livssynsseminar der tema er forholdet mellom vitenskap og et humanistisk livssyn.

Les mer om Humanistisk Ungdom på humanistisk-ungdom.no

01 Den norske kirke kan ikke lenger være «limet som holder oss sammen». Men da trenger vi noe annet som kan skape fellesskap på tvers av etniske og livssynsmessige ulikheter.

- 1
- 2
- 3
- 4

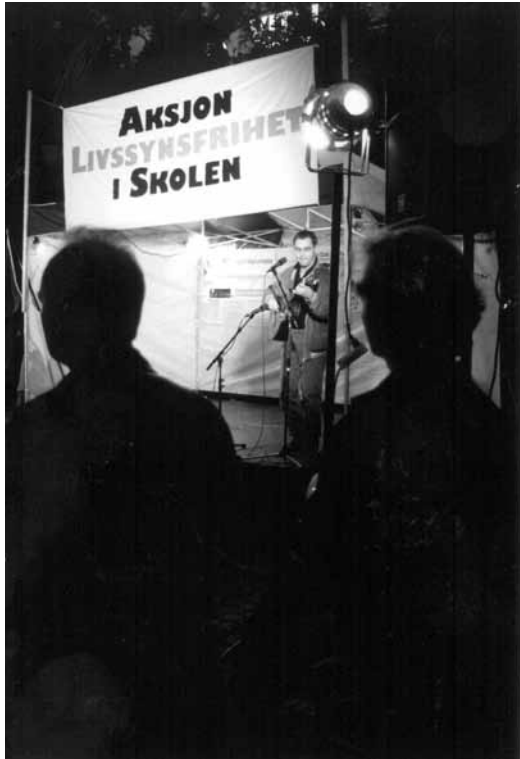

Kan vi finne sammen uten korset?

Livssynspolitik handler om hvordan vi skal greie å leve sammen i det flerkulturelle samfunnet. Kan det tenkes noe mer fundamentalt?

01

02

03

F Caroline Teinum Gilje

T Even Gran

Vi har fått en helkristen regjering. Alle unntatt én er medlem i det samme bekjennende trossamfunnet, og sistemann forsikrer at han tross sitt ikke-medlemsskap har «god direktekontakt med Vårherre». Alle unntatt to har også bedt om hjelp til sin statsrådgierning fra «Gud den Allmektige og Allvitende», i en ed som Grunnloven i utgangspunktet krever at alle statsråder, statssekretærer og embetspersoner må avlegge.

16 av 18 statsråder later altså til å være så usikre på seg selv at de må be om assistanse fra en gud de bekjenner seg til. Det ser ikke ut til å plage så veldig mange. Hvorfor er det fortsatt slik? Og hva har det med livssynspolitikk å gjøre?

LIVSSYNSPOLITIKK HANDLER OM hvordan staten skal forholde seg til inn-

byggernes tro og livssyn, og de tros- og livssynsorganisasjonene som representerer dem. Knapt noe har opptatt Human-Etisk Forbund mer enn dette, de siste ti-tjue årene.

NORGE HAR EN STERK statskirkelig tradisjon. Statskirken ble etablert i en tid da det ikke fantes noen «personlig tro». Kongens religion ble automatisk folkets religion. Stat, kirke og folk var ett. Slik er det ikke lenger. Utviklingen startet allerede tidlig på 1800-tallet, og det var kvekerne som begynte. De var pasifister, de ville ikke gifte seg i kirken, de ville ikke gravlegges på kirkegården og de nektet å betale kirkeskatt. De var kort sagt annerledes. Kvekerne ledet an i en protest førte til at Norge i 1845 fikk sin første lov som regulerte «de andre», den såkalte Dissenterloven.

For første gang ble det lov å melde seg ut av statskirken. Kvekerne fikk også lov til å danne egne skoler. Utover på 1800-tallet og videre gjennom 1900-tallet kom stadig nye oppmyk-

ninger. Fra en situasjon der kirke-medlemskap var et krav for tilsetning i nærmest alle offentlige stillinger, ble bekjennelsesplikten i 1880 innsnevret til å gjelde statsråder, dommere, fylkesmenn og lærere i folkeskolen. Fra 1919 ble kravet innsnevret enda en gang, denne gangen til å gjelde halvparten av regjeringen, samt embetsstillinger i kirke og skoleverk, inkludert kristendoms lærere.

TIL TROSS FOR DEN GRADVISE oppmykningen, har statskirken beholdt viktige privilegier. Barn av kirkemedlemmer skulle for eksempel automatisk føres opp som medlemmer, og det var ikke mulig å unndra seg finansiering av statskirken. Under dette lå et prinsipp som fortsatt gjelder: det skal aldri være en fordel, verken økonomisk eller på annen måte, å melde seg ut av statskirken. Dette prinsippet gjaldt også i 1969 da «Lov om trdomssamfunn og ymist anna» sikret at de medlemsuavhengige bevilgningene

til statskirken skulle kompenseres overfor de andre godkjente trossamfunnene. Fra 1981 ble også Human-Etisk Forbund inkludert i denne kompensasjonsordningen. Ordningen gjelder fortsatt.

Opp gjennom 1900-tallet ble Norge stadig mer pluralistisk – en utvikling som spesielt har skutt fart fra 70-tallet og frem til i dag. Hva skal Den norske kirkes rolle være i en slik situasjon? Det er ingen hemmelighet hvor Human-Etisk Forbund står. Forbundet vil ha en stat som likebehandler alle tros- og livssynsretninger, inkludert Den norske kirke. Da må statskirken ta et skritt tilbake og konsentrere seg mer om å være kirke og trossamfunn for de som velger dette, i stedet for å holde fast på rollen som representant for «folket». Det er

Statskirken ble etablert i en tid da det ikke fantes noen «personlig tro».

rundt kristendomsfaget i skolen, de endrede formålsparagrafene i skole og barnehage, og sist men ikke minst, endringene i statskirkeordningen.

KRL-FAGET BLE INNFØRT av Bondevik-regjeringen i 1997 som et obligatorisk fellesfag. Det ble raskt stempelt som tvangsinnføring av kristen trosopp-læring av Human-Etisk Forbund, andre livssynsminoriteter og flere fagfolk. Protestene må sees i lys av ordningen man forlot. Før 1997 fantes det nemlig to fag; kristendoms-

i svært korte trekk forbundets holdning.

DE SISTE TIÅRENE har denne kampen blitt ført på mange fronter, både små og store. De tre største sakene der statskirkens hege-moni har slått sprekker har vært kampen

01-02 Da KRL-faget ble lansert, startet Human-Etisk Forbund Aksjon livssynsfrihet i skolen, som samlet livssynsminoritetene. Her holder daværende generalsekretær Lars-Gunnar Lingås appell.

03 I starten av november eksploderte Norge i livssynspolitisk debatt. NRKs Siv Kristin Sællmann fikk beskjed om å ta av seg et lite halssmykke med kors mens hun leste nyheter på tv. Dermed tente kristentradisjon-alistene på alle pluggene.

kunnskap og livssynskunnskap. Formidling av kristendom som «vår religion» i det førstnevnte faget var uproblematisk så lenge det var mulig å velge fritak eller livssynskunnskap – et fag der ulike religioner og livssyn ble framstilt på en mer likeverdig og balansert måte.

Kort tid etter innføringen av KRL bestemte åtte foreldrepar med tilknytning til Human-Etisk Forbund seg for å saksøke staten for brudd på menneskerettighetene. Påstanden var ►

► at fraværet av reell fritaksrett innebar tvangsforkynning. Foreldrene tapte i alle tre instanser i det norske rettsvesenet. Etter tapet i Høyesterett, delte foreldregruppen seg i to. Halvparten tok saken videre til menneskerettighetskomiteen i FN, og de øvrige til Den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg. Og der ble det seier. Først i FN i 2004 og deretter, i juni 2007, i Strasbourg.

Dermed var Norge dømt for menneskerettighetsbrudd, og KRL-faget måtte endres. Året etter ble RLE-faget unnfanget – Religion, livssyn og etikk. Her var KRL-fagets «K», samt kravet om minst 55 prosent kristendom, fjernet. FN har bedt Norge om en evaluering av faget, men det har ennå ikke skjedd. I stedet greide KrF i høst å få revansj. I de lukkede regjeringsforhandlingene fikk de med seg Venstre, Høyre og FrP på å gjeninnføre K-en i fagnavnet, samt kravet om minst 55 prosent kristendom. Det gjenstår å se hva dette vil føre til i praksis.

I 2008 BLE FORMÅLSPARAGRAFENE i skole og barnehage endret, etter et bredt sammensatt utvalgsarbeid (Bostad-utvalget). Den gamle formuleringen om at det er skolens plikt å gi barn «ei kristen og moralsk oppseding» ble fjernet. Det samme ble barnehagenes plikt til «å gi barna en oppdragelse i samsvar med kristne grunnverdier». Men også her greide KrF å sikre seg siste stikk, denne gangen i et bredt forlik i Stortinget etter at høringsrunden var avsluttet. Bostad-utvalget, og regjeringen i sin innstilling, hadde konkludert med at det i formålsparagrafene var best å nevne de konkrete verdiene først

(menneskerettigheter, likeverd mm.), for deretter å nevne noen tradisjoner hvor disse verdiene kommer til uttrykk, som for eksempel «kristen og humanistisk tradisjon». KrF fikk imidlertid med seg alle de andre partiene på å snu dette på hodet. Resultatet ble at «kristen og humanistisk arv og tradisjon» ble framstilt som kilden til verdier som menneskerettigheter, likeverd osv. Dermed var den skjøre enigheten fra Bostad-utvalget brutt, og paragrafen ble ikke så samlende som den kunne ha blitt.

FORMULERINGEN «KRISTEN OG HUMANISTISK ARV» ble først brukt i den reviderte statskirkeordningen som det ble enighet om i et bredt forlik i april 2008. Forliket, som ble endelig vedtatt i fjor vår, har to reelle, praktiske konsekvenser. Det første er at regjeringen ikke lenger skal ha det siste ordet i bispeutnevnelser. Det andre er at det ikke lenger er et krav at minst halvparten av regjeringsmedlemmene må være medlem av kirken. Dermed er det siste kravet om bekjennelsesplikt fra 1800-tallet frafalt.

Ut over dette er det en rekke symbolendringer, spesielt i Grunnloven. I paragraf 2 er formuleringen om statsreligion fjernet. Det heter ikke lenger at «den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion». Bestemmelsen om at de som bekjenner seg til statsreligionen er forpliktet til å oppdra barna sine i denne, er også

fjernet, etter gjen tatt kritikk fra FN. Nå heter det isteden at verdigrunnlaget «forbliver vor kristne og humanistiske Arv», samt at Grunnloven skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene.

HUMAN-ETISK FORBUND mener dette er en utvikling i riktig retning, men er likevel klar på at Norge fortsatt har en statskirkeordning. Da sikter forbundet spesielt til den nye paragraf 16 i Grunnloven. Her står det at «Den norske Kirke, en evangelisk-luthersk Kirke, forbliver Norges Folkekirke». Forbundet mener at statskirkeordningen med dette har blitt skrevet inn i Grunnloven med nye ord, og understreker at det er verre å skrive inn en statskirkeordning på nytt i 2012, enn å leve med gamle, anakronistiske formuleringer fra 1814.

Andre ting forbundet oppfatter som en bekreftelse på at vi fortsatt har en statskirkeordning, er paragraf fire som forplikter Kongen til fortsatt å «bekjenne seg til den evangelisk-lutherske religion», og det faktum at ►

01 Åtte foreldrepar saksøkte i 1997 staten for menneskerettighetsbrudd fordi mangelen på reell fritaksrett innebar tvangsforkynning. I 2004 og 2007 kunne de feire seieren i FNs menneskerettighetskomité og Menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg.

02 Men i høst var reversering av endringene i faget en del av avtalen mellom regjeringspartiene og KrF og Venstre.

01

F NTB scanpix

02

F NTB scanpix

► Den norske kirke, som eneste tros-samfunn i Norge, reguleres gjennom en egen lov. Denne loven innebærer at kirken fortsatt ikke er selvstendig rett-subjekt, og derfor ikke kan eie noe. Prester, proster og biskoper er fortsatt statsansatte.

Vi er opptatt av å endre statskirke-ordningen, og ikke bekjempe kirken som trossamfunn.

nei, og det leder oss rett til kjernen om hva dette handler om. Det er nemlig et utbredt syn at stats-kirkemedlemskap ikke handler om personlig tro, men om å være en del av det norske fellesskapet. Akkurat som på 1800-tallet, med andre ord. Her trekkes en grense mellom

statskirkemedlemskap på den ene siden, og medlemskap i alle andre organisasjoner på den andre. En stor del av den livssynspolitiske diskusjonen i Norge handler om denne grensedragningen: hva skal anses som felles for alle, nøytralt og normalt, og hva er særegent og kan velges av den enkelte? Er Den norske kirke, skole-gudstjenester og «minst 55 prosent kristendom» en del av den norske felleskulturen eller ikke? Og hva med

01 Før var det helt uproblematisk at offentlige skoler og barnehager øvde inn julespill om Jesu fødsel før jul. Nå er det ikke lenger like selvsagt. Er det utøvelse av kristen tro, eller felleskultur alle bør kunne delta på?

andakter på NRK, gudstjenester i 17. mai-toget, «bønn på linjen» i forsvaret og bordvers før maten i skolen? For ikke å snakke om kirkens enerett på gravferdsforvaltning og preste-monopol på «sjelesorg» på sykehus og i fengsler? Er dette noe vi andre bare må akseptere fordi det er «norsk kultur»? Det er vel ingen hemmelighet at Human-Etisk Forbunds svar på dette er et klart nei.

Dette er imidlertid ikke bare en konfliktlinje som går mellom tradisjonister som KrF på den ene siden, og modernister som Human-Etisk Forbund på den andre. Den finnes internt i Human-Etisk Forbund også. I 2009 gikk for eksempel general-

sekretær Kristin Mile ut i Fritanke.no og sa at Fedrelandssalmen («Gud signe vårt dyre fedreland») er ok å synge i skolegården på 17. mai. Begrunnelsen hennes var at «også humanister må ta inn over seg at kristendommen har hatt innflytelse på norsk kultur». Utspillet førte til protester der den sterkt religiøse salmeteksten ble gjengitt nærmest som et bevis på at dette «ikke kan være så mye annet enn forkynnende kristendom». Mile insisterte imidlertid på at kontekst spiller en rolle, og at akkurat på 17. mai måtte dette være ok.

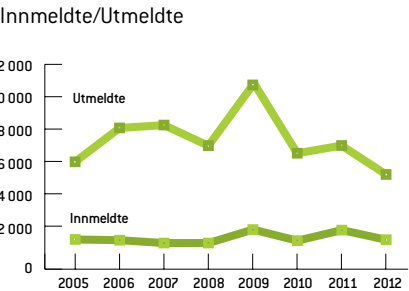
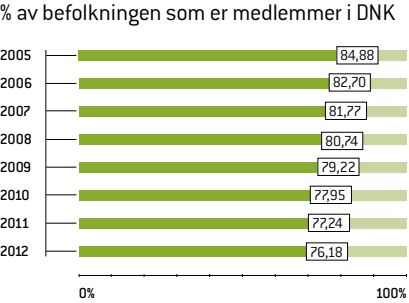
MAN KAN VÆRE ENIG eller uenig med Mile i denne konkrete saken, men diskusjonen peker på en viktig utfordring. For hvis Fedrelandssalmen på 17. mai ikke er ok, hvor skal grensen gå da? Viderefører man en restriktiv tankegang, bør vel også nasjonalsangen holdes unna? For ikke å snakke om flagget? Og, for å gå litt videre, er det vel ingen grunn til at vi skal ha fri i

påskene? Og hva med språket vårt? Kanskje er det på tide å nekte offentlig ansatte å bruke ord og uttrykk som «uriaspost», «perler for svin» og «ulv i fåreklær»? Og hva med kraftuttrykk som «gudene vet» og «herregud»?

Fører man denne tankegangen til sin ytterlighet, kan man risikere å ende i en slags sekulær ekstremisme. På ett eller annet punkt tvinges selv den mest sekularistiske humanetiker til å akseptere at det faktisk finnes ting som kommer fra religion, og som nå har blitt kultur, og først og fremst det. Og som derfor må være uproblematisk for oss alle.

LIVSSYNSPOLITIKK HANDLER IKKE BARE om det norske statskirkehegemoniet, og dets ulike manifestasjoner. Et annet livssynspolitisk område som har fått økt oppmerksomhet de siste årene, er hvilke avveininger som gjøres mellom den enkeltes religionsfrihet, statens behov for nøytralitet og forutsigbarhet, og andres rett til frihet fra religion og religiøst begrunnet intoleranse.

Kirketall 2013

01

F Arntfinn Pettessen

02

F Even Gran

F Dan-Raoul Husebø Miranda

03

- dette er ønsker om egne bønnerom på skoler, krav om fri til bønn på skoler og arbeidsplasser samt bruk av heldekkende ansiktsplagg som niqab i utdanningsinstitusjoner.

HVORDAN KOMMER DET-TE TIL Å UTVIKLE SEG VIDERE?

Fagsjef i Human-Etisk Forbund, Bente Sandvig, er kanskje en av de beste å svare på dette. Hun var sentral i alle rettssakene mot KRL-faget, samt i prosessene i FN og i Strasbourg. I tillegg satt hun i Gjønnnes-utvalget som utredet forholdet mellom stat og kirke. Hun var også nestleder i Stålsett-utvalget som leverte en tykk rapport

01 Under Human-Etisk Forbunds landskonferanse i oktober lovet livssynspolitisk talsperson for Høyre, Svein Harberg (t.v.), at regjeringen kommer til å legge stor vekt på å følge opp Stålsett-utvalgets rapport om en helhetlig livssynspolitikk. Partiet ønsker blant annet en samlet lov for tro og livssyn, kunne han fortelle.

02 Tette koblinger mellom kirke og skole har lange tradisjoner i Norge. Her manifestert gjennom et innmurt bibelsitat på ytterveggen til Rødskog skole i Drammen.

03 Biskop i Borg bispedømme, Atle Sommerfeldt, har en rekke ganger gått hardt ut mot Human-Etisk Forbund. Han mener HEFs «overreaksjon» tyder på at KRL-faget trengs. Han har anklaget forbundet for autoritær antireligiøsitet og religionsbekjempelse. I oktober entret han «løvens hule» på Human-Etisk Forbunds landskonferanse [9240].

For mange blander det å være norsk borger med det å tilhøre Den norske kirke.

med forslag til en ny og enhetlig livssynspolitikk for Norge i januar. Knappt noen i Norge har jobbet så tett på livssynspolitikken i Norge, over så lang tid, som henne.

For å ta det største og viktigste spørsmålet med en gang:

Sandvig tror den sekulariseringsprosessen vi har hatt så langt, vil fortsette.

– Jeg vet at kirken vil ha mer selvstendighet. Dette, i kombinasjon med alle endringsforslagene regjeringen nå må ta stilling til etter Stålsett-utvalget, gjør at jeg tror vi vil ha en mer fristilt kirke om ti år. Kanskje KrF fortsatt greier å beholde en eller annen symbolsk «folkekirke»-formulering i Grunnloven, men hvis kirken blir eget rettssubjekt og finansierings-systemet blir likestilt, er vi langt på vei, sier hun.

Ofte hører vi at «mørkemennene vil ta over» hvis Den norske kirke blir fristilt. Det er ikke Bente Sandvig særlig bekymret for.

– Dette er selvsagt kirkens egen sak, men det er ingenting som tyder på at det vil skje. Den viktigste årsaken er at en fristilt kirke må markedstilpasse seg for ikke å miste medlemmer og pengestøtte. Og det er ikke noe markert for kristenkonserverative holdninger. Jeg tror det vil bli en avskalling av konservative, men de aller fleste vil bli igjen. Da vil Den norske kirke ha kvittet seg med «mørkemennene», noe som igjen vil slå positivt ut for rekrutteringen. Det ser altså ikke

så mørkt ut for kirken, sier Sandvig og peker på Sverige som et godt eksempel på at nettopp dette har skjedd.

HUN ER IMIDLERTID usikker på hvor framsynte politikerne kommer til å være. De siste ti årene har vi sett en tendens til at politikere med gode liberale primærholdninger, litt for lett selger unna disse prinsippene for å tekkes tradisjonalistene.

– For mange blander det å være norsk borger med det å tilhøre Den norske kirke. Den politiske viljen til å bryte med de kreftene KrF representerer krever mot, og vil bli avgjørende for hvor fort dette kommer til å gå, sier Sandvig.

Hun har store forventninger til at Høyre vil være en pådriver for en mer likestilt livssynspolitikk etter klare signaler om dette, blant annet fra Høyres Svein Harberg på Human-Etisk Forbunds landskonferanse i oktober.

ET ANNET SPØRSMÅL som diskuteres, er hvorvidt det er riktig av staten å føre en aktiv, økonomisk støttende tros- og livssynspolitikk. Er det ikke bedre å kutte all støtte og la tros- og livssynsamfunn, inkludert Den norske kirke, klare seg selv? Dette mente blant andre Andreas Hompland og Tove Strand i Stålsett-utvalget.

– Jeg tror dette synet kan tvinge seg fram hvis staten blir veldig kontrollerende overfor tros- og livssynsamfunnene som betingelse for støtte, samt den dagen det er et mindretall av befolkningen som er engasjert i tros- og livssynssamfunn. Men hvis staten likebehandler og ikke knytter innholdsmessige betingelser til støtten, ►

01

F Kirsti Bergh

► tror jeg oppslutningen rundt en aktivt støttende tros- og livssynspolitikk vil holde seg høy. Norge har en sterk tradisjon for å støtte organisasjonslivet, og det er merkelig hvis tros- og livssyn ikke skal være en del av dette, sier Sandvig.

Hun tror imidlertid dagene er talte for dagens tildelingsmodell, vedtatt i 1969, der støtten til tros- og livssyns-samfunn utenfor Den norske kirke beregnes på bakgrunn av statskirkebevilgningene.

– Slik kan vi ikke ha det lenger. Dagens modell er utformet i et samfunn der Den norske kirke har nærmest 100 prosent oppslutning. Når kirken får færre medlemmer å dele tildelingene på, uten at bevilgningene reduseres, samtidig som de andre får flere medlemmer, skaper modellen en uforutsigbar utgiftsboom til tro og livssyn som i neste omgang går ut over andre samfunnsområder. Derfor må vi over på en annen modell, der man for eksempel tildeler en viss sum pr. medlem. Da vil selv-sagt tildelingene til Den norske kirke være avhengig av antall medlemmer, men det er ingen vei utenom dette hvis vi skal ha likebehandling av tros- og livssynssamfunnene, sier hun.

HUMAN-ETISK FORBUND anklages ofte for å ha et litt for ubevisst forhold til at man selv i realiteten utgjør en majoritet i samfunnet i den forstand at forbundet står for synspunkter som deles av et flertall. Bente Sandvig er enig i at forbundet burde bli mer bevisst på dette.

– Jeg tror vi har en dobbeltkompetanse. På den ene siden står vi for noe som veldig mange nordmenn er enige i, kanskje et flertall. Samtidig har vi erfaring som minoritet. Det setter oss i en særstilling til å peke ut en ny kurs, sier hun.

Hun mener forbundet bør legge fra seg Tante Sofie-holdningen og bli mer som Politimester Bastian.

– Vi bør være en vennlig, men bestemt vaktbikkje for livssynslikestilling, sier hun.

– *Human-Etisk Forbund kritiseres ofte for at man «ikke tør» å kritisere islam, samtidig som kristendommen får gjennomgå. Er du enig i at dette er inkonsekvent?*

– Nei, ikke så veldig. Vi er førøvrig opptatt av å endre statskirkeordningen, og ikke bekjempe kirken som trossamfunn. Jeg ser ikke islamisme som en stor, umiddelbar fare i Norge. Ytterliggående islam er opplagt et problem, men det er et lite og håndterbart problem. Jeg tror

01 Fagorganiserte i Human-Etisk Forbund demonstrerte utenfor LOs hovedkvarter da LO-sekretariatet skulle vedta sitt syn i spørsmålet om statskirkeordningen. Sekretariatet stemte ja til statskirke.

uansett den viktigste måten å motarbeide alle former for ekstremisme på, både religiøs og politisk, er å jobbe for et positivt, inkluderende samfunn, slik at alle føler seg velkommen, sier hun.

– *En viktig utfordring i et pluralistisk og mangfoldig samfunn er å finne et nytt, inkluderende fundament å bygge et felleskapet på. Hva ser du som den største trusselen mot dette?*

– Det er vanskelig å svare kort på, men jo mer vi får av symbolsk identitetspolitikk og alarmrop om at «kulturarven» og kristendommen skulle være truet, jo vanskeligere vil det bli. Denne linja skaper fremmedgjøring, og det skaper en front mellom «oss» og «dem» slik at alle forskanser seg i hver sin skyttergrav. Skal vi klare å leve videre sammen i det moderne, pluralistiske Norge, må vi snakke sammen og skape tillit. Det er kanskje det aller mest grunnleggende livssynspolitiske spørsmålet, konstaterer Bente Sandvig. ♦

Meninger

- 1
- 2
- 3
- 4

KRONIKK	PORTRETT	MENNESKERETTIGHETER	BOKANMELDELSE	HUMAN ETIKK	FRA DEBATTEN
---------	----------	---------------------	---------------	-------------	--------------

F Even Gran

– Miljøet først!

Under Humanistisk Uke snakket Jostein Gaarder med forfatter Mette Karlsvik om sin nyeste bok *Anna – en fabel om klodens klima og miljø* i Ibsenhuset i Skien. Anna er miljøaktivist og Gaarder forsøker i boka å forklare hennes engasjement.

– Vi kan ikke leve som om vi er de aller viktigste, som om det eneste som betyr noe er vår egen levetid. Det er kanskje det viktigste budskapet i boka, sa Gaarder, som også slo fast at miljøkampen må basere seg på humanetikk.

Les hele saken på [Fritanke.no](#) [9216]

Tidligere forstander i Mosaisk Trossamfund, Anne Sender, forteller historien om den norsk religions- og livssynsdialogen i en nipunkts konfliktforebyggingsteori. Og der har Human-Etisk Forbund spilt en viktig rolle.

VIRKELIGHETENS DIALOG-HISTORIE SOM FOREBYGGET KONFLIKT

Anne Sender
Tidligere forstander i Mosaisk Trossamfund. Mottok Brobyggerprisen for 2013.

T Anne Sender

PUNKT 1: *Vilje til dialog.* Da Det Mosaiske Trossamfund (DMT) markerte sin 100-årige historie i Norge i 1992 hadde vi mange besøkende fra Human-Etisk Forbund (HEF) på våre utstillinger og foredrag, mens flere fra oss besøkte HEF-lag. Det var derfor allerede et visst bånd da det første Nansenskoleprosjektet, *Fellesskapsetikk i et flerkulturelt Norge*¹, i 1992 vokste ut av den toårige dialogen som hadde pågått der mellom kirken og HEF.

Det som til sammen trigget dialogen den gang, var at flere religiøse ledere, inkludert DMTs, følte en forpliktelse til å representere et positivt bilde av religion utad i Norge i kjølevannet av datidens hendelser på Balkan og i Rwanda. Globalisering, økt pluralisme, migrasjon og nordmenn som hadde reist og åpnet seg for nye trender, alternativ åndelighet og så videre, krevde justering av virkelighetsbilder.

Tre hovedpunkter som kjennetegnet tros- og livssynslandskapet i Norge på tidlig 90-tall var:

1) Kirken innså at New Age, buddhister og muslimer allerede var over dørstokken; 2) Muslimene var i en ny fase der de var mer enn fremmedarbeidere; og 3) Lovkartet stemte ikke med terrenget. Vi følte ansvar for selv å justere det, og Human-Etisk Forbund sto klar med sin kompetanse. Det

var en modenhet på mange plan som skapte en reell vilje til dialog.

PUNKT 2: *Dialogen trenger innledningsvis en god fasilitator, som legger an en dialogisk «grunntone».* Under Inge Eidsvågs erfarne ledelse av Nansenskoleprosjekt 1 lærte vi, ti ulike tros- og livssynsgrupper, om dialogens vesen, om lytting, om åpenhet om oss selv, hverandre og det norske samfunn.

PUNKT 3: *Dialogen må foregå i presens – i nåtid.* En konkurranse i fortidens lidelser er lite fruktbart. Deltagernes historiske og mentale bagasje tydeliggjorde at dialogen måtte foregå i nåtid – med så mange fortellinger om lidelse i ulike kontekster og tider ble det en umulig oppgave å starte et annet sted enn akkurat *her og nå*, ellers ville vi bare forbli i de gamle grøftkantene. Her var buddhistiske vietnamesiske flyktninger, bosniske muslimer, humanetikere, palestinske ortodokse kristne, norske jøder ►

01 Daværende representanter for andre tros- og livssynssamfunn møtte opp og viste sin støtte da Det Mosaiske Trossamfund ble utsatt for trusler i 2010. (F.v.) Ørnulf Steen, Norges Kristne Råd, Anders Kartzow, Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, Shoaib Sultan, Islamsk Råd, HEFs Bente Sandvig som da var leder i Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, Nils-Tore Andersen, Kirkerådet og Anne Sender, den gang forstander i Det Mosaiske Trossamfund.

► og evangeliske lutheranere som sammen definerte det nye Norges etiske fellesgods.

PUNKT 4: *Tros- og livssyndialogen trenger et felles formål, eller et felles tema som gagnar alle, ellers mister den mening og drivkraft.* Etter en stund innså vi at behovet var å endre det norske utdanningssystemet slik at vi kunne lære om oss selv og de andre på egne premisser. Selv om livssynsfaget hadde bedret nivået, var det fremdels kristne forfattere og pedagoger som styrte faget. Vi jobbet intenst med godkjenningsordninger og skolebokforfattere. HEF tok en koordinerende rolle ved å invitere alle til seminarer, betale for foredragsholdere og åpne lokaler for andre organisasjoner.

PUNKT 5. *Dialogen tjener på at man finner gjenkjennelse i like følelser, på tross av idémessige forskjeller.* «Aksjon for livssynsfrihet i skolen» ble den første organisasjonsformen til minoritetene. Og det skal makta ha – arrogansen og den totale avvisning i starten samlet oss. Selv om en felles følelse av sårhet kanskje ikke er positiv, sier den noe om hva vi hadde til felles. Vi hadde en følelse som samlet oss, som vi kunne gjenkjenne hverandre i.

PUNKT 6. *Det vil være et svært positivt aspekt ved tros- og livssyndialogen dersom den kan føre til at minoritetssam-*

funn får jobbe for sin religion eller sitt livssyn på demokratiske premisser. De matchet hverandre godt daværende generalsekretær i HEF, Lars Gunnar Lingås, og rabbiner Michael Melchior, for begge hadde sitt hjerte i undervisning og utdanning, men også blikket på de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene i en tid hvor religiøs fanatisme igjen hadde brutt overflaten. De nye spillerne på banen var nå muslimene, både internasjonalt og i Norge. Kampen ble lang, med informasjonsstands og høringssvar og alt som hører til. Famlende tok minoritetene fatt på arbeidet med å skrive høringssvar, finne ut hva som var vanlig praksis i kristne organisasjoner, i politiske partier, media, og i rettsvesenet. Gjenom eget initiativ oppnådde vi en forståelse av norsk samfunnsliv og fikk en demokratiopplæring minoriteter knapt kan drømme om i mange andre land.

Gjennom det presset vi etablerte mot makta skjedde følgende: 1) Vi avklarte forholdet livssynssamfunnene i mellom; 2) vi avklarte hvor vi som samlet gruppe sto i forhold til staten; og 3) vi avklarte statens reelle og faktisk forhold til det nasjonale majoritetssamfunnet, og hvor langt den var villig til å forsvare status quo

PUNKT 7. *Tros- og livssyndialogen tjener på opplæring i menneskerettighetene, der tros- og*

1 Nansenskolen tok i 1992 initiativet til dialogprosjektet Fellesskapsetikk i et flerkulturelt Norge. Represen-tanter for alle store religioner og livssyn ble invitert. Målet var å lære mer om hverandre, finne ut hva man hadde felles – og søke løsninger på praktiske konflikter som oppstår når ulike livssyn skal leve sammen. *(Kilde: Nansen-skolen)*

livssynsfriheten forsvares. Den kontante oppstarten av kampen mot Pettersen-utvalget - som hadde fått i mandat å fornye religionsfaget for et mangfoldig Norge uten én eneste minoritetsrepresentant - skjedde under et stormøte i samfunnshuset hos oss i DMT tidlig i 1995. I min bok *Vår jødiske reise* beskriver jeg en hendelse på møtet som gjorde dypt inntrykk på alle da en fersk KrF'er slo hånden frustrert i bordet og utbrøt «er det ikke på tide dere forstår at Jesus er frelseren da?». Det var nettopp den frykten kristne hadde; at deres kristendom var truet, og at vi andre bare ikke hadde skjönt det med Jesus ennå. Det ble HEFs Lars Gunnar Lingås og Liv London fra DMT som samlet erfaringene og debattene om KRL-faget i boken *Likhet eller likeverd* i 1996.

Da Utenriksdepartementet ga det ferske Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL) i oppdrag å organisere en internasjonal konferanse om religionsfrihet, ga det oss en bratt lærekurve. FN-feiring av menneskerettighetenes første femti år skulle gjøre opp status for artikkel 18 – som sikrer religionsfriheten – og vi innså at selv om vi som minoriteter hadde våre utfordringer i Norge var det lite sammenlignbart med svært mange andre staters situasjon. Vi forsto at våre erfaringer hjemme var unike og verdifulle, og greide å

prioritere og å plassere oss i det store bildet. Oslokoalisjonen, som ble oppfølgeren av konferansen, har i ettertid betydd mye for intern opplæring i menneskerettigheter med reising, nettverskbygging, konferanser og eksponering.

PUNKT 8. *For å unngå at nye potensielle polariseringer vokser fram, må alle inviteres med i dialogen.* Samarbeidsrådet for tros- og livssynsamfunn (STL) ble etablert omtrent samtidig som vi påtok oss religionsfrihetskonsferansen, og i etterkant av Nansenskolens dialogprosjekt 2 om menneskerettigheter. Også denne gang ble Den norske kirke invitert med i dialogen. Det var en helt nødvendig faktor fordi det tonet ned den verste mistenkeliggjøringen og de skarpe fiendebildene, selv om tonen ofte var skarp.

PUNKT 9. *Dersom det er ønskelig at dialogen skal vedvare bør den institusjonaliseres på deltakernes egne premisser, og fungere ut fra konsensusprinsipp.* Dette skaper den nødvendige grad av trygghet og tillit. Alle samfunnene skulle ha én stemme i STL, uavhengig av størrelse, og rådet besluttet unisont at det vi skulle konsentrere arbeidet om denne gang, var å samle og utvikle en *bevisst norsk livssyns-politikk*. Frem til nå hadde det bare vært en øredøvende kirkepolitikk i Norge. Det skulle heller ikke være et mål

2 Vår jødiske reise [Cappelen Dam] Anne Sender forteller historien til den jødiske minoriteten i Norge, men også om sin egen jødiske reise fra hun konverterte og til etter hvert å bli talsperson og forstander i Det Mosaiske Trossamfund. I tillegg handler boken også om hvordan Norge ble et mer pluralistisk samfunn, med ulike livssynsminoriteter som måtte lære seg å snakke med hverandre og med majoritetsmyndighetene.

for oss å håndtere eller mene noe om internasjonale spørsmål, noe som har gjort at vi har unngått mange stridigheter mellom representantene. Det skulle være enstemmighet i alle saker, og vi skulle jobbe strategisk og langsiktig opp mot styringsstrukturene. Vi skulle ikke aktivt søke medieoppmerksomhet, eller la oss styre av medias dagsorden, men forsøke å få dem som partnere. Felles ikke-diskriminerende politikk, men med erkjennelse av den kristne historie og forankring i Norge.

Human-Etisk Forbund dyrket underveis frem veldig dyktige fagfolk som bidro til den kompetanseheving vi alle fikk ta del i. Politi, tenketanker, institutter, media og forskere har fått sine grunnverdier finslipt som følge av organisasjonens mange aktiviteter. De har gjort godt nytte for seg i de endringsprosessene som forandret Norge radikalt på 20 år. Striden om KRL-faget endret forholdet mellom majoritet og minoritet i Norge ved at HEF kjørte KRL-saken både i FNs menneskerettighetskomité i 2004 og i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg i 2008, der staten tapte begge steder og faget måtte endres. Det var i grunnen en feig og kritikkverdig behandling av hele saken i Norge egentlig, men vi fikk det myndighetene egentlig ønsket seg: en bedre informert

Vi var mange og ulike – og vi har ennå mye ugjort.

befolkning som selv tok ansvar for sin identitet og plass i det pluralistiske samfunnet vi

var blitt. Vi var mange og ulike – og vi har ennå mye ugjort. Tillit, stabile rammebetingelser, velferdsgoder, jobber og god integrering der den enkelte kan leve ut sin tro eller ikke-tro uten statlig sensur er målet, men i dag har vi tilløp til parallelle samfunn, og en majoritet av befolkningsgrupper som ikke er tilknyttet et tros- eller livssynssamfunn. Ideologisk rasistiske grupper, fanatisk religiøse grupper og militante anti-rasister, med flere, frister ungdom uten utdanning og jobb på jakt etter tilhørighet og mening; samt kvinners likestilling som er under press, samt ytringsfrihet som forplikter, men også forpester – alt dette er store utfordringer i det videre arbeidet fremover. Det er livsviktig å finne arenaer der dialogen får fortsette å prøve seg som det konfliktforebyggende virkemiddel det i praksis har vist seg å være i Norge. ✦

Denne kronikken er basert på Anne Sender og Jens Oscar Jensens innlegg under «Den andres sannhet» – et STL-seminar 25. september på Litteraturhuset i Oslo.

Anne Sender er aktuell med sakprosa boka «Vår jødiske reise» og som bidragsyter i antologien «Dialog er svaret på alt».

DEN NYE SJEFEN

Human-Etisk Forbunds nye styreleder, Tom Hedalen (46), er mer organisasjonsmenneske enn ideolog. Men han vil gjerne at forbundet skal bli mer religionskritisk og stå opp for barns rettigheter.

01

F Privat

02

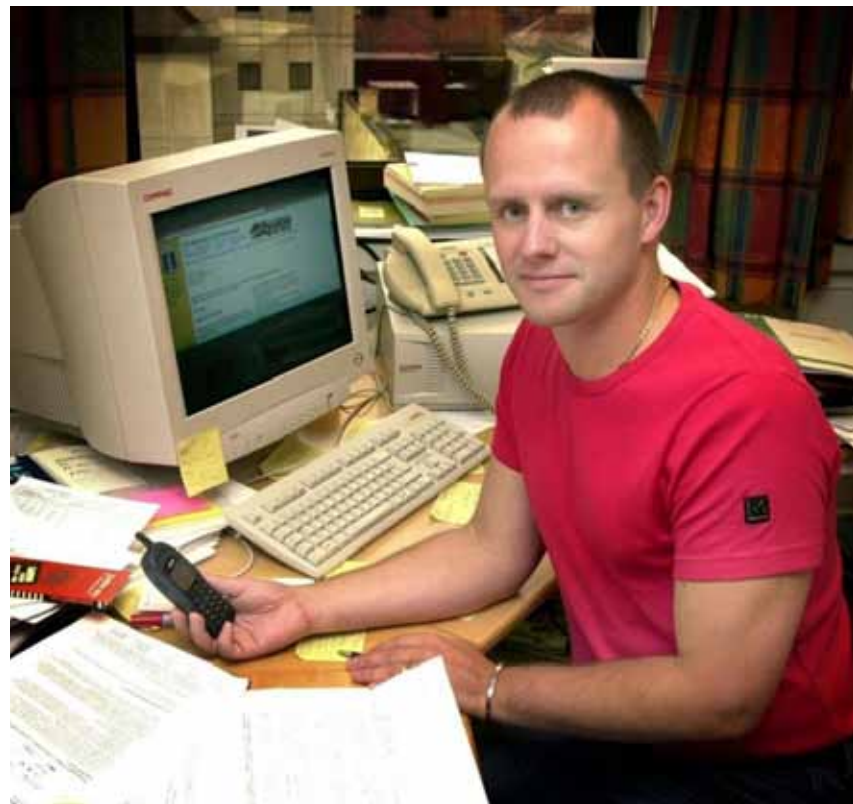

F Privat

03

F Privat

04

F Drammens Tidende

Tom Hedalen (46)

Ny styreleder i Human-Etisk Forbund, overtok etter Åse Kleveland

Sjefsingeniør i Statens vegvesen

Tidligere lokal- og fylkespolitiker for Venstre, styremedlem i Foreningen Retten til en verdig død, engasjement i Naturvernforbundet, medlem av Forstanderskapet i Sparebanken Øst og meddommer i Drammen Tingrett

T Marianne L.L. Melgård
F Christine Fredrikke Hoff / Privat

– Det er fremdeles uvant å tenke på meg selv i styreleder-rollen, jeg har vel ikke helt tatt det innover meg ennå, sier Human-Etisk Forbunds nye, øverste valgte leder.

Utenfor et hotellbygg på Gardermoen poserer Tom Hedalen for fotografen, før han skal i ilden som portrettobjekt for Fri tanke. Human-Etisk Forbunds landskonferanse er akkurat avsluttet, og sjefingeniøren ser nå ut til å ha forlatt sin komfortsone. Etter noen minutters stiv posering utenfor hotellet følger han journalisten inn i hotellbaren og skuldrene senkes noe.

– Jeg gikk mange runder med meg selv før jeg sa ja til å være kandidat til ledervervet, for det er et veldig personlig valg. Du er hele tiden er i

søkelyset, du blir et fyrtårn, og må være påpasselig med hva du sier og gjør. Det er et stort ansvar, og jeg kan ikke være den som sitter seinest oppe på fest lenger, fastslår han smilende.

HAN KALLER SEG organisasjonsmann fremfor ideolog. I fem år virket han som fylkesstyreleder i hjembyen Drammen, han er vigsler og gravferds-taler, og han har vært og er medlem av ulike komiteer og utvalg. Fra 2011 og fram til i år var han nestleder i Hovedstyret. Og Hedalen har stadig tatt til orde for en mer rendyrket livssynspolitisk organisasjon, som ikke blir «alle gode sakers forbund».

– Human-Etisk Forbund favner bredt, medlemmene tilhører veldig ulike grupperinger, mellom to ytterkanter – som litt flåsete kan kalles militante ateister og religiøse flørtere. Vi representerer også ulike politiske ståsted, mens forbundet tidligere i

større grad ble assosiert med venstresiden, sier Hedalen.

Den ferske styrelederen var en av kun to som på organisasjonens landsmøte i 2010 stemte mot en uttalelse til støtte for Gaza-flåten – selv om han personlig støttet det politiske budskapet.

Han presiserer at forbundet er en livssynsorganisasjon basert på menneskerettighetene og ikke en menneskerettsorganisasjon.

– Mitt engasjement er for Human-Etisk Forbund som seremonileverandør og aktør på det livssynspolitiske feltet, sier Hedalen, som i flere år også har vært engasjert i Naturvernforbundet og partiet Venstre.

Som styreleder ønsker han å komme

Det er disse ildsjelene som gjør Human-Etisk Forbund til en sterk organisasjon.

seg ut i lokalforgreiningene av forbundet, og fremhever den kjempeinnsatsen som gjøres av til-litsvalgte og frivillige landet over.

– Det er disse ildsjelene som gjør Human-Etisk Forbund til en sterk organisasjon og en betydelig seremonileverandør, sier styrelederen.

FOR HUMAN-ETISK FORBUNDS styrke er nettopp evnen til å favne bredt, mener Hedalen, og med nærmere 82 000 medlemmer har forbundet en solid posisjon i den norske samfunnsdebatten og på livssynsfeltet.

– I politikken handler det nesten utelukkende om hvor stor og sterk du er, og i land som Sverige, Danmark og

01 Tom Hedalen er ikke og planlegger ikke selv å bli far, men har tilbrakt mye tid med sine onkelbarn.

02 Som student på NTH kom den litt beskjedne og tilbakeholdne Tom Hedalen i sitt rette element, med samhold, vitebegjær og konkurranse om gode karakterer.

03 En ung Hedalen poserer på Bad Taste-party – utkledd som svenske – som student ved Lund Universitet i Sverige i 1989.

04 Både som venstremann og aktiv HEF'er har Tom Hedalen lagt ned mye innsats for livssynsnøytrale seremonilokaler i Drammen, og i den anledning har han dukket opp i lokalpressen flere ganger, her fra intervju i Drammens tidene i 2007.

Island er humanistorganisasjonene langt mer skrøpelige og splittede. Jeg ønsker at Human-Etisk Forbund i større grad skal være del av den ►

► internasjonale humanistbevegelsen, og vi har allerede støttet søsterorganisasjonene i de nevnte landene. Vi må være med og ta ansvar også utover landegrensene, sier Hedalen.

46-åringen vil at forbundet skal engasjere seg sterkere i spørsmål om barns selvstendige rettigheter, der omskjærings- og skolegudstjenestedebattene er viktige arenaer. Hedalen ønsker dessuten at Human-Etisk Forbund skal bli klarere i sin religionskritikk.

– Jeg synes nok vi har vært litt tamme de siste årene, og at vi kunne tatt sterkere avstand fra omskjæring av barn, for eksempel. Vi ønsker ikke å blande oss i trossamfunns indre forhold, men jeg opplever at barn – som ikke kan velge selv – trenger særskilt beskyttelse, sier Hedalen, som selv ikke planlegger å bli far.

FLERE BEKJENTE BLE nysgjerrige da Hedalen i september endret sin Facebook-status fra «singel» til «i et forhold». Uten at den utkårede ble navngitt. Hedalen bekrefter at han har truffet noen, men ønsker ikke å gå inn i detaljer om privatlivet.

– I tidligere forhold har jeg hatt dårlig samvittighet, jeg reiser mye, jobber mye og er en veldig uavhengig person. Jeg lever nok et veldig egoistisk liv, og da er det vanskelig å oppleve at andre blir for avhengige av meg, forklarer han.

Hedalen har alltid visst at han er homofil, og det var ikke noen stor dramatikk forbundet med å fortelle familie, venner og kolleger om sin legning.

– Jeg kom ut i 1991, da jeg var 24 år

gammel. Og var nok heldig med at jeg på den tiden jobbet ved NTNU og SINTEF, i akademiske miljøer. Det tok meg en stund å manne meg opp til å si det, men kollegenes reaksjoner var mer... «ja, og hva så?» De hadde nok skjönt det allerede, og det samme gjaldt familien min, sier Hedalen, som heller aldri har gjort noe stort tema ut av at han er homofil.

Han ble født i Lillehammer, men vokste opp hovedsakelig i Aurland i Sogn og Fjordane og på Gjøvik. Også faren jobbet innen bygg- og anleggsbransjen, og foreldrene var opptatt av at de tre barna skulle få seg gode utdannelser. Men som gutt var Hedalen veldig tilbakeholden og redd for å være til bry.

– Jeg var alltid den beskjedne i klassen, helt fram til studietida på daværende NTH (Norges Tekniske Høyskole) i Trondheim. Jeg opplever meg fremdeles som en sjenert person, selv om andre kanskje ikke oppfatter meg sånn. Men på NTH, og seinere på Lunds Universitet i Sverige, fant jeg virkelig meg selv. Jeg kom jeg inn i et miljø og en situasjon jeg mestret, og dette var nok mine lykkeligste år. Samholdet og vitebegjæret... Jeg elsket å studere og det gikk sport i å få gode karakterer, forteller han.

Han meldte seg ut av Den norske

I ulike jobbtester scorer jeg alltid høyt på empati, og den evnen til medfølelse kommer mennesker i sorg til gode.

kirke få år etter konfirmasjonen, og erkjennelsen av å være homofil bidro til at han aldri følte seg velkommen i trossamfunnet. Likevel var det først under studietida i Trondheim at han meldte seg inn i Human-Etisk Forbund, etter en skjellsettende barnedåp.

– I talen sa presten «i dag skal vi takke gud for disse barna som blir båret fram og ikke er blitt fjernet med abort». Så i 1991 meldte jeg meg inn i Human-Etisk Forbund etter noen år uten tilknytning, sier Hedalen.

HAN HAR I FLERE ÅR vært seremonileder ved humanistiske vigsler og gravferder, og opplever sistnevnte som mer meningsfylt. Selv om bryllup er gledelige sammenkomster, er gravferder mer personlige, og Hedalen mener hans egenskaper kommer best til nytte i sorgsituasjoner.

– I ulike jobbtester scorer jeg alltid høyt på empati, og den evnen til medfølelse kommer mennesker i sorg ►

01 Tom Hedalen bor i Norges mest multikulturelle by – Drammen – og er litt multikulturell selv, med bakgrunn fra forskjellige steder i landet. Her i bunad med nevé på 17.mai.

01

F Privat

F. Dan-Raoul Huscho Miranda

► til gode. Spesielt ved uventede dødsfall – for eksempel der den avdøde var ung – er situasjonen vanskelig å håndtere for de nærmeste. Og som seremonileder trenger jeg ikke si mye, men bare være til stede, sier Hedalen.

Han har opplevd at sorg kan ta svært ulike former, og at noen uttrykker den gjennom sinne.

– Jeg har faktisk blitt slått, men aggresjonen var egentlig ikke rettet mot meg. I blant kommer man inn i familier som ikke fungerer optimalt, og min rolle blir å være forbindelsen mellom slektninger som ikke kommuniserer særlig godt, eller ønsker det samme. Men jeg opplever at jeg kan gjøre den beste innsatsen ved gravferder. Kanskje det høres skremmende ut, men for folk som kan tenke seg å prøve, anbefaler jeg dem det. Det føles givende, du spiller en viktig rolle, og noen har behov for det du har å gi, sier Hedalen.

DØDEN ER OGSÅ TEMA for Foreningen Retten til en verdig død, der Hedalen i flere år har vært styremedlem. Hedalen beskriver spørsmålet om eutanasi –

01 Tom Hedalen var nestleder under Åse Kleveland's lederskap, før han overtok på årets landsmøte. Her har han akkurat blitt valgt til styreleder i Human-Etisk Forbund.

Det oppleves givende, du spiller en viktig rolle, og noen har behov for det du har å gi.

aktiv dødshjelp – som svært komplisert.

– Ifølge en spørreundersøkelse fra 2011 er flertallet av våre medlemmer for å åpne for eutanasi, men det er snakk om to problemstillinger her: én ting er retten til selv å velge når en vil dø, en annen ting er å kreve andres bistand. Sprengstoffet

ligger i punkt to, sier Hedalen.

Han mener forbundet – som har landsmøtevedtak på at det er greit både å være for og i mot aktiv dødshjelp – må gå flere runder med dette spørsmålet.

Hedalen kommer tilbake til målsettingen om å være mer tilstede i lokal- og fylkeslag og sette seg inn i lagenes ulike ønsker og behov.

– Vi har også medlemmer på steder der ingen står fram som ateister eller humanister. Og enkelte har etterlyst sosiale arrangement i regi av Human-Etisk Forbund, for muligheten å møte likesinnede. Jeg tror at alle mennesker er litt ensomme. Innerst inne er vi bare oss selv, og vi tør i ulik grad å vise fram hvem det er, sier Hedalen.

HAN TROR AT ENSOMHET blir en utfordring på samfunnsnivå i den nærmeste framtida, etter hvert som flere blir eldre og flere bor alene. I blant har han opplevd gravferder med få eller ingen deltakere, når avdødes venner og familie gradvis har falt fra. Men han skiller mellom ufrivillig ensomhet og selvvalgt alenetid.

– Jeg liker godt å være alene, og kan gjerne være på hytta for meg selv i en uke, uten å sette på radioen en gang. Men jeg jobber mye, både i Vegvesenet og med frivillige verv, og det er jo gjerne sosialt. Likevel sover jeg bare fire timer per natt, så jeg rekker mye av både arbeid og alenetid, forklarer Hedalen smilende.

Ingeniøren mener Human-Etisk Forbund fremdeles vil spille en viktig rolle om stat og kirke endelig kutte alle bånd.

– De fleste har meldt seg inn i interesseorganisasjonen, men mennesker vil høre til et sted, og det vil fremdeles være behov for seremoniene, sier Hedalen.

– Mennesker søker fellesskap og genuine forbindelser, og det er klart at Human-Etisk Forbund kan spille en rolle der. Da må vi i større grad si at vi vil skape sosiale møteplasser for medlemmene. Der ser vi at behovet er ulikt, men forbundet skal også være tilpasningsdyktig til det medlemmene etterspør. Og vi er tross alt humanister. ♦

01

Sikkerhets- rådets avmakt i Syria

FNs Sikkerhetsråd har fem faste medlemsland som alle har vetorett. Det har stoppet vedtak om Syria. Er reform mulig?

Hva er menneskerettigheter? Leder for Menneskerettighetsakademiet, [Lillian Hjorth](#), skriver om problemstillinger knyttet til menneskerettighetene. Send gjerne spørsmål til: lillan@mr-akademiet.no

FN har bestemt at Syrias kjemiske våpen skal hentes ut av det krigsherjede landet og destrueres, slik at den lidende befolkningen ikke skal bli utsatt for flere angrep med dødelig nervegass. Det var på høy tid at FN handlet i forhold til Bashar al-Assads regime, men mange mener reaksjonen etter nær tre års krig og mer enn hundre tusen drept, kommer for sent og er for puslete. En årsak til FNs nøling har vært uenighet i det mektige Sikkerhetsrådet. Reform av rådet har vært et hett tema de siste tjue årene. Men er reform mulig og vil det øke effektiviteten?

For å forstå FNs begrensede inngripen i Syria, må vi forstå Sikker-

hetsrådets natur, og da må vi tilbake til etableringen av FN i 1945. For at organisasjonen skulle bli den møteplassen for dialog og fred som alle så for seg, måtte *alle* land bli med, og i generalforsamlingen – der det diskuteres, utdeles ris og ros, vedtas anbefalinger og nye menneskerettigheter – fikk statene én stemme hver.

Men for at FN kunne påta seg et reelt ansvar for verdens fred og sikkerhet, måtte det også opprettes et organ som kunne iverksette fredsbevarende operasjoner i kriseområder og autorisere maktbruk. *Sikkerhetsrådet* fikk dette ansvaret. Men for ikke å bli lammet av uenighet og diskusjon, ble medlemskapet her begrenset. I FNs fødselsøyeblikk, ga krigens seierherrer makten til seg selv. Det ble bestemt at USA, Frankrike, Storbritannia, Sovjetunionen (les: Russland i dag) og Kina, skulle ha faste plasser med vetorett. Dette betyr at hver og én av dem kan blokkere vedtak de er uenige i. Rådet har også ti ikke-permanente seter som velges av Generalforsamlingen for to år av gangen.

Sikkerhetsrådet drøfter saker som kan lede til internasjonal konflikt og gjør vedtak om fredsbevarende og fredsopprettende operasjoner, samt sanksjoner som økonomisk boikott og militære aksjoner. Det er for eksempel Rådet som avgjør når FNs nye doktrine «responsibility to protect» skal iverksettes; når det internasjonale samfunn skal gripe inn militært for å forhindre folkemord, krigsforbrytelser, eller forbrytelser mot menneskeheten. Alle FNs medlemsstater må følge Sikkerhetsrådets vedtak, eller resolusjoner, som de formelt heter.

RÅDETS STRUKTUR kan bidra til å kaste lys over hvorfor FN ikke har gjort mer i Syria. De faste medlemmene har nemlig ulike forhold til de syriske myndighetene, og både Russland – som eksporterer våpen til landet – og Kina, har motsatt seg straffereaksjoner mot regimet. Tre ganger har disse to landene lagt ned veto mot foreslåtte resolusjoner om økonomiske sanksjoner. Mange land, deriblant Norge, har kritisert Russland og Kina for dette. Det var først da mer enn tusen

01 FNs sikkerhetsråd stemmer over en Syria-resolusjon tidligere i år. Russland og Kina bruker veto-retten.

uskyldige sivile ble drept av dødelig nervegass utenfor Damaskus i august, og USA truet med militær alenegang, at Sikkerhetsrådet ble enig med seg selv om den første resolusjonen om Syria. Beslutningen innebærer at landets kjemiske våpen skal hentes ut og ødelegges. Militære eller andre reaksjoner mot regimet utelukkes ikke, men dette kan bare skje dersom syriske myndigheter ikke samarbeider om overleveringen av våpnene, og bare gjennom et nytt vedtak i Sikkerhetsrådet.

SIKKERHETSRADETS LANGVARIGE handlingslammelse når det gjelder krigen i Syria illustrerer et alvorlig problem ved FNs mektigste organ, men er ikke det eneste. Mange mener det er en generell utfordring at Rådet ikke bedre gjenspeiler dagens økonomiske og politiske virkelighet, og at bare 15 av FNs 193 medlemsland er representert. Det ►

F NTB Scanpix

01

► kan synes absurd at tre europeiske stater: Russland; Storbritannia og Frankrike – med til sammen mindre enn en fjerdedel av Indias befolkning – har tre vetostemmer og kan blokkere vedtak de ikke liker. Mange hevder det er på tide at også andre stater får posisjon og blir ansvarliggjort.

FN har tatt flere initiativer for å utrede hvordan Sikkerhetsrådet kan reformeres, men har ennå ikke konkludert. Det knytter seg uenighet blant statene om antall nye medlemmer, hvorvidt eventuelle nye faste medlemmer skal ha vetorett og om det skal være regionale representanter i stedet for enkeltland. Som oftest nevnes Brasil, India, Tyskland og Japan som nye faste medlemmer. Kritikerne understreker at en bredere representasjon er vel og bra, men påpeker at det *kan* gå på bekostning av effektiviteten.

Problemet oppstår når ikke alle medlemmer motiveres av normer.

Et mer representativt Sikkerhetsråd vil ikke være noen garanti for større handlekraft i situasjoner der grove brudd på menneskerettighetene skjer, som i Syria nå. Problemet oppstår når ikke alle medlemmer motiveres av normer som sier at krigsforbrytelser ikke kan tillates.

Derfor inkluderer reformdiskusjonen også forslag til endringer som innebærer at veto ikke kan brukes når grove brudd på menneskerettighetene, som krigsforbrytelser og folkemord, skjer.

DE FLESTE AV FNS MEDLEMSLAND er enige i at Sikkerhetsrådet bør reformeres, men foreløpig ikke om hvordan. Før eller siden vil strukturen endres, men mye taler for at det vil ta tid.

Generalforsamlingen har bestemt at beslutninger om reform og utvidelse av rådet må ha to tredjedels flertall i forsamlingen, i tillegg til at de faste medlemmene kan bruke sin vetorett.

01 1429 personer ble drept i et kjemisk våpenangrep 21. august utenfor hovedstaden Damaskus i Syria. Også dyrelivet ble rammet av angrepet.

Siden USA, Frankrike, Storbritannia, Russland og Kina har siste ord, blir ikke strukturen endret før de vil. Selv om maktforholdene i verden har endret seg dramatisk etter 1945, er det nok fremdeles et poeng at dagens faste medlemmer er blant de statene i verden med størst militære kapasitet. De er for eksempel alle atommakter.

Det er å håpe at FN, og andre internasjonale organisasjoner og stater, gjennom diplomati, forhandlinger og økt politisk påvirkning, kan presse frem en bedre situasjon i Syria. Dessverre tyder mye på at verdenssamfunnet også i tiden fremover vil forbli passive tilskuere til massive brudd på menneskerettighetene i det krigsherjede landet. ♦

Dialogens mulighet

DIALOG ER SVARET PÅ ALT
Nicolai Strøm-Olsen (red.):
Frekk forlag

«Dialog er svaret på alt» forkynner en liten antologi, utgitt på Frekk forlag. Men innholdet er mindre bombastisk. På initiativ fra Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL) gir bidragsyterne sine synspunkter på hva dialog kan utrette, med hovedfokus på dialog som et redskap for å løse konflikter mellom ulike religiøse og kulturelle grupper. I tillegg reddegjør Anne Sender i Det mosaiske trossamfunn for de erfaringer STL har gjort siden stiftelsen i 1996, og hva som førte til stiftelsen.

Gjennomgangstonen er at vi har lykkes ganske bra med dialog her til lands. Men selvgratulerende er antologien ikke blitt. Dialogforsker Helge Svare lufter sitt ubehag over lettvent politikersnakk om «mer dialog» – som om dette skulle være enkelt å få til. Mens filosofen Michael Noah Weiss betoner at dialogpartene må ha den nødvendige etiske innstilling. Teologiprofessoren Notto R. Thelle forteller om et skjellsettende møte med en zen-mester, og konfliktmegler Thomas Dorg intervjues om sitt arbeid med å få sinte, unge menn til å gå inn i en dialog.

Som en introduksjon til temaet interreligiøs dialog fungerer antologien godt. Den får ikke minst fram at dialog handler mer om mennesker enn om tro og dogmer. (9261) ♦

Morten Fastvold
(Skribent og filosofisk praktiker)

Godt og lettfattelig

PLACEBODEFEKTEN
HVORFOR ALTERNATIV BEHANDLING VIRKER SOM DEN VIRKER.
Gunnar Tjomlid
Humanist forlag

Hvis du bare skal lese én kritisk bok om alternativ behandling i år, må det bli denne. Tjomlid forteller oss hvorfor alternativ behandling ikke virker, men også hvorfor det virker. Årsaken er ikke de alternative eventyrhistoriene, men godt forståtte prosesser i vitenskapen som psykosomatikk, placebo og nocebo, samt menneskelig psykologi og klassiske tankefeil.

Forfatteren viser for eksempel hvor viktig stressreduksjon er for at kroppen skal greie å helbrede og forebygge sykdom. Og er det noe de alternative gjør, er det jo å redusere stress ved å godsnakke med folk og gi dem håp. Dermed gjør alternative behandlerne på mange måter som de påstår; de hjelper kroppen med å helbrede seg selv.

Men det hjelper lite når geskjeften er basert på uvitenskapelighet. Det skader å oppheve skillet mellom sant og usant, konstaterer Tjomlid, og bruker et helt kapittel på å begrunne det.

Alternativkritikeren Gunnar Tjomlid har prestert å skrive en bok om alternativ behandling som også er sympatisk innstilt. Det er godt gjort. I tillegg er det så godt og lettfattelig argumentert at man må legge seg flat. En opplagt julegave! ♦

Even Gran
(Journalist Fri tanke/Fritanke.no)

Fullgodt om soloterrorister

SINTE, HVITE MENN
DE ENSOMME ULVENES TERROR
Audhild Skoglund
Humanist forlag

Sinte hvite menn forsøker å forstå fenomenet soloterrorisme: terrorister uten tilknytning til en gruppe eller organisasjon som tilsynelatende dukker opp fra ingensteds og etterlater seg død og ødeleggelse.

Audhild Skoglund viser hvordan en paranoid og totalitær personlighet fikk Timothy McVeigh, «Unabomberen», de svenske «lasermennene» og Anders Behring Breivik til å oppsøke politiske ideologier som ga en klar inndeling i svart og hvitt og en forklaring på den forfølgelsen de mente de opplevde fra samfunnet. Alle hadde store ambisjoner, men fikk ikke den anerkjennelse de mente de fortjente, verken av samfunnet eller politisk likesinnede.

Alle ser også ut til å ha hatt problemer med å tilpasse seg sosialt, spesielt i forhold til kvinner. Et annet poeng som i liten grad er tatt opp i tidligere litteratur, er da også det antifeministiske bimotivet som forener dem: de mente seg hemmet av en feministisk konspirasjon, som har plassert den hvite mannen nederst på rangstigen.

Tittelen kan dessverre minne litt mye om Michael Moores *Dumme hvite menn* og en viss type venstre-feministisk litteratur, men dette er et sterkt arbeid om hvordan ideologi og personlighet til sammen kan skape en eksplosjon. (9262) ♦

John Færseth
(Skribent og forfatter på Humanist forlag)

Livet er kort og døden er en realitet.
Eksistensialismen kan hjelpe oss å ta dette inn over oss.

ETIKK UTEN SKJEBNETRO

T Norunn Kosberg, filosof og forfatter
I Christina Magnussen/ byHands

Ifølge eksistensialismen har vi ingen autoriteter å støtte oss til, verken religiøse tekster, prinsipper om nytte, en indre morallov eller teorier om menneskets natur. Selv om det er stor forskjell på de ulike variantene av det som blir sett på som eksistensialisme, kan vi si at eksistensialismen har en del til felles med humanetikken. Men jeg er ikke enig i at *eksistensialisme er humanisme* – som forøvrig også er tittelen på en bok av en viktig talsmann for eksistensialismen, den franske forfatteren og filosofen Jean Paul Sartre (1905–1980). Det er noen forskjeller. Men i likhet med humanetikken er eksistensialismen en livsholdning som har direkte følge for valg og handlinger.

VERDIER BLIR TIL ved at vi velger dem. *Frihet, valg og ansvar* er tre begreper som ervesentlige for eksistensialismen

og eksistensialistisk etikk. *Frihet* betyr fravær av en bindende moral, vi er «dømt til frihet», som Sartre sier. Å overta andres verdier eller å unnlate å velge, er å flykte fra friheten. Forneker vi friheten, er vi uoppriktige og handler i det han kaller «ond tro». Vi må derfor ta inn over oss friheten. Frihet er knyttet til *valget* som vi ikke kommer unna. Folk unnlater å velge når de for eksempel «følger skjebnen» eller gjør slik som alle andre uten å reflektere. Vi må innse at når vi er dømt til frihet, er vi også dømt til å ta valg. Vi har et absolutt *ansvar* for valgene våre – vi kan ikke legge skylden på andre når vi mislykkes.

FRIHET, VALG OG ANSVAR blir dermed kjernen i den eksistensialistiske etikken. Som en kontrast til denne tankegangen ser vi at religiøse og nyreligiøse tankeretninger ofte støtter seg til skjebnetro. Mens man innenfor eksistensialismen ser det som essensielt å velge, tenker man innenfor deler av New Age-miljøet at Kosmos ►

Vi må innse at når vi er dømt til frihet, er vi også dømt til å ta valg.

► har en plan for livet vårt, og at vi derfor strengt tatt ikke alltid trenger å velge selv. Utsagnet «det var ment å skje» uttrykker skjebnetro, at framtiden er styrt av krefter utenfor mennesket – eventuelt av en Gud – og at mennesket i begrenset grad kan styre sitt eget liv. Det er forresten ikke bare medlemmer av alternativbevegelsen som tenker på denne måten. Det er fristende for oss alle å henfalle til lignende tankebaner en gang iblant. Mennesket er «programmert» til å se sammenhenger der de ikke er – vi er så og si født overtroiske.

TANKEN OM AT det som skjer er ment å skje er uttrykk for en determinisme. Men hvis alt er forutbestemt, for eksempel på grunn av at vi er et resultat av omgivelser og miljø, kan vi ikke tillegges ansvar for handlingene våre, noe som umuliggjør moralsk ansvar. Men Sartre benekter at man kan frita seg selv for ansvar ved å hevde at handlinger er følger av utenforliggende årsaker. Ifølge eksistensialistisk tankegang handler skjebnetro om ansvarsfraskrivelse. En deterministisk idé om at livet vårt styres av guddommelige krefter eller skjebnen, er den rake motsetningen til eksistensialismens påstand om ansvar og plikt til å velge.

LESER VI OM EKSISTENSIALISME kommer vi gjerne over begrepet «*kastethet*» som beskriver hvordan mennesket er kastet ut i verden uten at det finnes noen retningslinjer for livet. Mennesker må hele tiden gjøre valg, noe som ikke er lett når man ikke har normer å støtte

seg til. *Eksistensiell angst* er et annet kjent begrep som uttrykker den fortvilelsen man kan oppleve når man innser at man er alene med ansvaret for valgene sine og konsekvenser av dem. Angst

er knyttet til det å være menneske og ikke ha noe å støtte seg på. Angsten kan for øvrig ha den (positive) funksjonen at den vekker oss fra det hverdagslige. Sartre snakker også om den forlattheten vi kan føle når det går opp for oss at det ikke er noen Gud som ivaretar oss. Det er dette som er frihetens væremåte; vår eksistens knyttes til fortvilelse og angst.

DETTE AT VI I UTGANGSPUNKTET ikke har noen essens eller kjerne uttrykkes i Sartres kjente utsagn «eksistensen går forut for essensen». Til å begynne med eksisterer vi bare, og først ved valgene vi tar former vi selv hvem vi er. Ved at vi blir født inn i verden er vår eksistens gitt, mens essensen må vi skape selv. Og det er bare mennesket selv som kan definere hvem det er gjennom sine valg. Ifølge eksistensialismen kjennetegnes altså mennesket av at det helt fritt og at vi ikke har noen bestemt «menneskenatur». På dette punktet vil jeg si at humanetikken skiller seg fra eksistensialismen – jeg vil si at humanetikken nettopp baserer seg på at mennesker er utstyrt med fornuft og samvittighet. Vi har både rasjonalitet og moralske følelser – og dette er påstander om menneskets natur.

EKSISTENSIALISTISK TANKEGODS kan likevel tilføre humanetikken mye – blant annet ved å minne oss på det vi alle vet: Livet er kort og døden er en rea-

litet. Har vi virkelig tatt inn over oss dette? Og innser vi at de valgene vi tar er viktige og avgjørende? I så fall lever vi i samsvar med *den egentlige væremåten*, ifølge den tyske eksistensfilosofen Martin Heidegger (1889–1976). Han skiller mellom *egentlig* og *uegentlig væremåte* når det gjelder hvordan vi forholder oss til vår væren. Uegentlig væremåte beskriver han som en slags ureflektert, vanemessig sløvhhet. Det er når vi ikke tar inn over oss at vi er ansvarlige for å utforme vårt eget liv og påvirke vår egen situasjon. Gjør man slik som de fleste andre gjør, som man pleier, da lar man seg ureflektert oppsluke av dagliglivet, noe som er et uoppriktig selvbedrag. ♦

Lese- og lyttetips

Sartre, Jean- Paul:

Eksistensialisme er humanisme
Cappellens upopulære skrifter, Oslo 1993

Hør også «*Gi plass til tanken*»-radioprogrammet med filosofiprofessor **Tove Pettersen** som snakker om Simone De Beauvoirs ateistiske eksistensialisme.
human.no/radio

Fra debatten på Fritanke.no

Har du reaksjoner på artikler i Fri tanke? Skriv kort og konsist, helst maks 1000 tegn.

Diskuter og kommenter på Fritanke.no og vår Facebookside!

OMSKJÆRING NOK EN GANG

➔ Debatten om omskjæring av guttebarn kommer stadig tilbake. Lege og medlem Morten Horn er en av de aktive debattantene. I en kommentar på Fritanke.no skriver han blant annet:

«Dette med foreldrenes rett til å forme livssynet til de barn man selv har satt til verden, er helt grunnleggende. Det er basis for vårt krav om en livssynsnøytral skole, evt. fritaksordninger. Dersom vi, i kampen mot omskjæring, avfeier foreldreretten og hevder at samfunnets verdier må overstyre foreldrenes preferanser – da ligger veien åpen for at flertallet kan vedta at alle barn skal opplæres i den framherskende virkelighetsforståelse her i Norge, kristendommen. Da bør vi heller spørre: Hvor langt strekker foreldreretten seg? Hvilke andre rettigheter og plikter har vi, som styrer barns levevilkår? Jeg mener praksisen med omskjæring av guttebarn utfordrer foreldrenes styringsrett; det blir å gå for langt. Den mentale påvirkning er uunngåelig, påkledningen får styres av vær og vind og ellers foreldrenes preferanser. Men kirurgiske inngrep uten indikasjon

eller samtykke – det blir for drøyt.

Sluttspørsmålet blir da om omskjæring av gutter bør forbys, eller om vi bør innføre en aldersgrense som gjør inngrepet mer risikabelt, for alle praktiske formål et forbud? Jeg synes Legeforeningen har sagt det klokt: Det hadde vært ønskelig med et forbud, men det vil være vanskelig å håndheve, og kan i verste fall føre til at praksisen 'går under jorden'.»

Han får svar fra Roy Gamstrø i kommentarfeltet:

«At vi skal legge til rette for at folk skal fortsette å gjøre dette mener jeg er helt uakseptabelt. Da er det bedre med å sette en aldersgrense og å la gutter bestemme selv når de er modne nok, selv om det er noen som kan tenkes å få dette utført i det skjulte.

- Det er ikke medisinsk nødvendig.

- Eventuelle helsegevinster er omdiskuterte; selv om det gir en bitteliten beskyttelse mot kjønnssykdommer er ikke dette noe et 8 dager gammelt spedbarn trenger å bekymre seg for.

- Vi vet at barn dør eller får store medisinske problemer som følge av komplikasjoner eller dårlig gjennomføring av omskjæringen.

- Mange som dette inngrepet ble utført på ønsker nå, noen av dem meget sterkt, at inngrepet aldri ble utført.

Så hvorfor skal vi da la det utføres? Hvorfor skal foreldres religionsfrihet trumfe barns religionsfrihet og deres rett på kroppslig integritet, i ekstreme tilfeller barns rett til å leve? Nei. Jeg mener så absolutt at det må settes en aldersgrense, samt at det må gis mer informasjon til foreldre som vurderer å utsette sine barn for dette.» [9243]

KRISTENDOM SOM NORSK KULTUR

➔ I etterkant av oppstyret rundt NRKs «korsnekt» skriver Vivian Berg i Fritanke. nos diskusjonsforum:

«... det virker som om temperaturen rundt debatten har blitt så høy og kraftfull at slik jeg synes det ser ut nå så drukner alle andre spørsmål og temaer i en følelseladet og 'krigersk' opphusing av korset og kristendommen som paraplyen det norske folk (eller de som ønsker å ta vare på den norske kultur) skal stå samlet under. Med hensikten å beskytte det norske mot, i første rekke islam ser det ut som (men at også

humanister og sekularister synes å være en alternativ 'fiende').

Siden *alt* nå synes å være redusert til en kamp mellom kristendom og islam synes eventuelle debatter om homofili og kvinners posisjon innen islam kontra det norske samfunn å bli 'unødvendig' oppi situasjonen slik den fremstår nå, selv om jo den kristne kirke også har vært gjenstand for kritikk og debatt rundt disse temaene. Debatten om religionens – uavhengig av hvilken religions – plass i samfunnet og det offentlige, blir tilsvarende 'unødvendig' osv. Kristendommen er blitt noe mer enn bare en religion ser det ut som. Er den i ferd med å vokse seg til en kulturell identitet uavhengig av religiøs tilslutning og tro?»

Dette får meg til å føle meg uvel og urolig. Det er ikke særlig komfortabelt å være humanist i et slikt klima. For man vegrer seg jo som ikke-religiøs og ikke-kristen mot å stille seg under korset.»

Også temaet alternativmedisin engasjerer. Les for eksempel debatten under saken om Gunnar Tjømli's bok *Placebodefekten* [9232], og kommentarene til «Mener Universitetet mangler ryggrad» om kiropraktikk [9260].

Tallene i parantesene viser til nummeret saken har på Fritanke.no. Du kan også følge Fritanke.no på twitter: [@fritanke_no](https://twitter.com/fritanke_no)

HOVEDKONTOR

St. Olavsgate 27,
Postboks 6744
St. Olavs plass
0130 Oslo

Tlf 23 15 60 00
human@human.no

For mer informasjon:
www.human.no
Se også: facebook.no/
humanetiskforbund

FYLKESKONTORER

Østfold
Tlf 69 31 71 65
ostfold@human.no

Rogaland
Tlf 51 90 64 50
rogaland@human.no

Akershus
Tlf 23 15 60 80
akershus@human.no

Hordaland
Tlf 55 21 41 90
hordaland@human.no

Oslo
Tlf 23 15 60 60
oslo@human.no

Sogn og Fjordane
Tlf 57 67 53 90
sognogfjordane@human.no

Hedmark
Tlf 62 53 05 22
hedmark@human.no

Møre og Romsdal
Tlf 71 21 56 05
moreogromsdal@human.no

Oppland
Tlf 61 17 67 10
oppland@human.no

Buskerud
Tlf 32 89 36 70
buskerud@human.no

Vestfold
Tlf 33 31 32 05
vestfold@human.no

Telemark
Tlf 35 53 13 38
telemark@human.no

Nordland
Tlf 75 52 97 00
nordland@human.no

Aust-Agder
Tlf 37 02 41 00
aust-agder@human.no

Troms
Tlf 77 65 81 98
troms@human.no

Vest-Agder
Tlf 95 759 541
vest-agder@human.no

Finnmark
Tlf 95 076 923
finnmark@human.no

For kontortider og annet, se **human.no**.

Julegaver for den bevisste humanist?

Visste du at vi har pepperkakeformer som ser ut som humanistsymbolet i nettbutikken til Human-Etisk Forbund? Pepperkakeform **kr 25,-**

Dessuten har vi fått flotte hettegensere i våre nye logofarger. De kommer i størrelse S-XXL og er nå på tilbud! Nå **kr 250,-** (før kr 300,-)

Halssmykke og nål i sølv formet som humanistsymbol er populære julegaver. Smykke: **kr 450,-**
Nål: **kr 300,-**

Finn julegaver på **human.no/butikk**

Har du barn under 15 år?

Vi kan få offentlig støtte for medlemmers barn under 15 år, men du må selv registrere barna dine hos oss. Hvis du vil at den offentlige støtten skal gå til oss, send oss skjemaet du finner på

www.human.no/barn eller kontakt oss på **medlem@human.no** eller 23 15 60 10.

Du kan også sende SMS til 2160:

HEF BARN + barnets navn og fødselsnummer.

Har du tenkt på navnefest?

Humanistisk navnefest er en høytidelig feiring av at barnet er født og har fått navn. Det er en glad og vakker seremoni, på et ikke-religiøst og humanistisk grunnlag. I tillegg til en tale inneholder den kulturinnslag som musikk, sang og diktlesing. Under seremonien får barnet overrakt en navnetavle.

Humanistisk navnefest er et tilbud som er åpent for alle, og det er lokallagene til Human-Etisk Forbund som står for gjennomføringen.

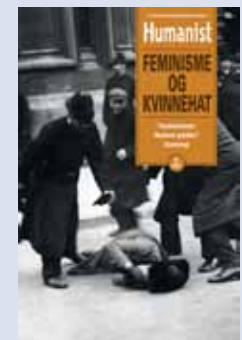
Les mer på **human.no**

Abonner på Humanist

Tidsskriftet Humanist gis ut av Human-Etisk Forbund. Det er et tidsskrift for allmenn livssynsdebatt, med særlig vekt på problemstillinger som angår livsynshumanismen. Innholdet varierer

fra det allmen filosofiske, livssynsmessige og religionsvitenskapelige, til mer nærgående blikk på humanismen og dens organisering. Engasjerte skribenter presenterer temaer som sjelden får plass i andre norske medier.

Abonnementet koster 200 kroner for fire nummer per år. Bestill på **humanist@humanist.no**, **www.humanist.no** eller ring 23 15 60 00.

Hjelp oss å holde medlemsregisteret oppdatert

Har du endret e-post, telefon, adresse, navn eller livssituasjon? Gi oss beskjed på **medlem@human.no** eller 23 15 60 10, så holder vi medlemsregisteret vårt oppdatert.

Kjenner du noen som ønsker å bli medlem? La dem sende SMS: **HEF medlem** til **2160**. Da tar vi kontakt og tilbyr medlemskap.

JUL I HUMANIST FORLAG

249,-

BERG, BREKKE, SIVERTSEN
Når nettene blir lange. Julesanger for noen og enhver
Bli med og syng! Tidenes julesangbok til
en fantastisk pris!
Tilbudspris: 249,- Ord. Pris: 429,-

RICHARD DAWKINS
Den magiske virkeligheten
Fantastisk praktbok illustrert av Dave McKean.
Passer for alle mellom 12-90!
HEF-pris: 322,- Ord. Pris: 429,-

GUNNAR R. TJØMLID
Placebodefekten. Hvorfor alternativ behandling virker som den virker
Høstens kritikerroste salgssuksess! Morsom, informativ, lettlest og viktig. Du kjenner noen som trenger denne, gjør du ikke?
HEF-pris: 277,-
Ord. Pris: 369,-

JOHN FÆRSETH
KonspiraNorge
Viktig, spennende og kritikerrost om konspirasjonsteorier i Norge. Noe for din politisk vanskelige venn?
HEF-pris: 277
Ord.pris: 369,-

Alle som bestiller
julegave fra
Humanist forlag
får en overraskelse
på kjøpet!

De beste gavene finner du hos oss!

GEIR ISENE
Nittenåttifire. Min vei inn i scientologiens dypeste hemmeligheter - og ut igjen.
Vil du gi bort en virkelig spennende avhopper-historie, så har du den her!
HEF-pris: 277,-
Ord. Pris: 369,-

GRETE R. JENSEG
Enkenes bok. Til deg som ble igjen
Kjenner du noen som trenger trøst? Dette er en nydelig bok om å miste sin nærmeste, full av tårer og håp om livet videre.
HEF-pris: 247,-
Ord. pris: 329,-

AUDHILD SKOGLUND
Sinte hvite menn. De ensomme ulvenes terror
«...dette er ein bok som er verdt å lesa, og som det er ein heil del å lære av»
MORGENBLADET
HEF-pris: 247,-
Ord. pris: 329,-

SARA AZMEH RASMUSSEN
Skyggeferden
Dette er venninnegaven! En strålende god roman om Syria før krigen og flukten til Norge.
Pris: 129,- (pocket)

Bestill bøkene på www.humanistforlag.no eller på kupongen under. Registrer deg som HEF-medlem, og du får rabatten automatisk. Posten garanterer at alle pakker som sendes senest 19. desember kommer fram i tide, men vi sender ut pakker til og med lille julaften. Dårlig tid? Vi sender gaven direkte til mottaker og regningen til deg.

Jeg ønsker å bestille stk *Når nettene blir lange* á kr 249,-
Jeg ønsker å bestille stk *Den magiske virkeligheten* á kr 322,-
Jeg ønsker å bestille stk *Placebodefekten* á kr 277,-
Jeg ønsker å bestille stk *KonspiraNorge* á kr 277,-
Jeg ønsker å bestille stk *Nittenåttifire* á kr 277,-
Jeg ønsker å bestille stk *Enkenes bok* á kr 247,-
Jeg ønsker å bestille stk *Sinte hvite menn* á kr 247,-
Jeg ønsker å bestille stk *Skyggeferden* á kr 129,-

(PORTO KOMMER I TILLEGG)

NAVN:
ADRESSE:
POSTNR./STED:
E-POST:
UNDERSKRIFT:

Humanist forlag AS
Svarsending IO39
0090 Oslo

Returadresse:
Human-Etisk Forbund
Pb. 6744, St. Olavs plass
0130 Oslo

Viktig melding: lytt til radio!

Ingen musikk. Ingen reklame. Ingen avbrudd.

Gå inn og lytt.
human.no/radio

**GI Plass
TIL TANKEN**
human.no/radio

Human-Etisk Forbund